

PROLOG VAGY EPILOG?

- Jegyzetek a magyar "népiesek" újabb fejlődéséről -

A magyar "népieseknek" újból van egységes folyóiratuk. Moricz Zsigmond a múlt év elején átvette a "Kelet Népe" szerkesztését és e lap köré tömörítette a mozgalom legtöbb vezető és számottevő íróját. A "Válasz" megszűnte után tehát ismét van elméleti orgánunk a "népieseknek". Ez nagy nyereség és nyereség az is, hogy egy olyan kiváló és népszerű író, mint Moricz Zsigmond, állt az új lap élére.

Moricz Zsigmond igen szélesen és liberálisan fogja fel az ideológiai egységet: hangot kap az új folyóiratban a "népieseknek" ugyancsak minden árnyalata; minden kérdésben alkalom van a legellentétesebb nézetek kifejtésére, viták megindítására, belső polémiákra. Így a "Kelet Népe" előttünk fekvő 1940-es évfolyama érdekes képét ad arról az eszmei fejlődési folyamatról, amely a magyarországi és a nemzetközi események hatása alatt ebben a táborban végbemegy.

Irodalmi egyesülés egy lap körül: lehet pozitív tény is. De rögtön felmerül a döntő kérdés: mit hoz ez az egyesülés? Előre vagy hátra viszi-e a mozgalmat? Ez a kérdés érdekkel bennünket elsősorban a "Kelet Népe" olvasásakor.

1.

A központi kérdés a folyóiratban most is az, hogy a ~~KMÉP~~ "népiesek" célkitűzéseit a politikai cselekvés útján lehet-e és kell-e megvalósítani, vagy pedig ~~vannak~~ más lehetőségek ^{van kísérletek} (irodalmi propaganda, praktikus reformok stb.), amelyek a politikai út megkerülését lehetségessé, sőt szükségesszerűvé teszik.

Moricz a politika ellen

Moricz Zsigmond képviseli a lapban a leghatározottabban a politika-ellenes irányzatot. Felfogását nem egyszer egyenesen elméleti alapokra fekteti. "Nem bírok belenyugodni abba, hogy ebben az országban mindent a politikán keresztül lehet csak elintézni." (Aug. 1.) Ennek megfelelően bevezető programmatikus vezércikkében így fejt ki álláspontját: "Hagyjátok most a politikát, magasabb politikán van szükség: az

önsegély politikájára."

Ez az álláspont két, összetartozó, egymást támogató utvo-
nslat jelez. Először is a cselekvést, amely tudatosan alkalmazkodik a
jelenlegi rendszerhez, ~~mindenféléképpen~~ nemcsak ^{nem áll} ellenzékben vele,
hanem arra törekszik, hogy támogatását mindenféleképpen megszerezze a
maga céljai számára, aláhuzván, hogy ezekben a célkitűzésekben semmi
sincs, amit a kormány ne tehetne magáévá. Ezért előbb idézett monda-
tát, amelyben az "önsegély politikáját" proklamálja, így folytatja:
"Ez nyilvánvaló olyan politika, amiben kell hogy minden párt és minden
kormányzat egyetértsen." (Jan. 1.)

Eznek a felfogásnak elméleti alapja nem lehet más, mint
a fennálló kormányzat alaptendenciáinak igenlése, ami természetesen
részletkritikákat nem zár ki. Moricz Zsigmond ezt az egyetértését a
kormányzati rendszer fővonalával elismerésre méltó nyíltsággal fejt
ki. Különösen nagyméretű, irány változást jelentő haladást lát a
múlthoz képest:

"Különben arra a személyes tapasztalatra jutottam, hogy a közigazgatás Magyarországon tökéletesen átalakuloban van...
A közigazgatás a háboru előtt valóságos rendőri szervezet volt, most valóságos szociális gondozó hivatallá lett. Népvezetés
kulturális és gazdasági téren. Mert ezzel átalakult egyidejű-
leg maga az állam feladata is. A mai állam az utolsó husz év
alatt a nép s az egész lakosság legfőbb jóléti szervezetévé
kezd átnevelődni... Ma az állam a leghatározottabban fejlődik
abban az irányban, hogy kötelességének ismeri fel az egész
egész lakosság mindennemű érdekeinek védelmét és szolgálatát."
(Március 1.)

Ezzel Moricz Zsigmond az egész ellenforradalmi korszakot, mint
a társadalmi haladás korszakát fogja fel. Természetesen: megállapi-
tásiban van némi igazság. Minden ellenforradalmi kormányzat kényzelen
átvenni a forradalmak örökségéből egy bizonyos, gazdaságilag elkerül-
hetetlen, legtöbbször igen szerény részt. A forradalmak utáni Magyar-
ország nem lehetett többé a Mikszáth-féle kedélyesen kegyetlen szol-
gábirák országa. De amit egy ellenforradalmi kormányzat a forradalmak
örökségéből átvesz, azt - amennyire tudja - a maga képére formálja
át, megpróbálja a reakciós rezsim fenntartásának pilléreivé átalaki-

tani. Ez történt a 48-as forradalom után egész Közép-Europában, ez xxx történt a háború utáni forradalmi mozgalmak leveretése után Magyarországon is - bár természetesen a 49 évi utáni reakció és az 1918 utáni reakció közt óriási különbségek vannak. Ennek megállapítása, a megfelelő keretben, tehát nem volna helytelen. Azonban az igazság teljes xxx fejtetőre állítását jelenti, ha Moricz ebből a változásból a haladó elemek túlsúlyát olvassa le, különösen ha azt következteti, hogy ez az állítólagos, a valóságban nem létező túlsúly a különböző kormányzatok szándéka, célkitűzése lett volna.

Pedig Moricz Zsigmondnak nyilván ez a felfogása. (Mint később látni fogjuk, bizonyos fenntartásokkal és önkritikával.) Így egy más helyen a nép szellemi felszabadulásáról beszél, amely után van és amelyet többé nem lehet visszaszorítani, nem lehet többé újra az elmaradottságba és sötétségbe taszítani. Ehhez a megállapításhoz Moricz hozzáfűzi: "S xxxxxxxxxxxx reményem, nem is lesz többé kormányzat, amely erre gondoljon. Hiszen, ami xxx az már valóságos kormányzati xxxxxxxxxxxx munkásságnak is eredménye."

xxxxxxxxxxxxxxxx

Illuziók és illuzionisták

Ebből az általános politikai koncepcióból szükségképpen folyik, hogy Moricz Zsigmond a legvérmesebb illuziókat táplálja minden egyes kezdeti sikert felmutató részletreformmal szemben. Csak egy példát hozunk fel, hogy az egész kérdésfeltevés módszertanát megvilágítsuk. Egy pécsi mérnök például újfajta téglaféltetésre jött rá, amely állítólag az Alföldön nagyobb befektetések nélkül alkalmazható volna és lehetségessé tenné, hogy az Alföld parasztsága ujonnan, olcsón és kulturálisan építkezzen. Moricz xxxxxxxxxxxx Jókaihoz méltó fantáziával képreli el, hogyan hatna ez a reform az egész magyar falusi életre: "Beleszédülte^m Magyarország olvasásába, mint gyerekkorában az ember egy regénybe. xxxxxxxx S csupa ilyeneket tapasztalok: a magyar, a kelet népe, egyszerre kigyuloban van és építkezik. Politika xxx nélkül.

"öt év múlva új Magyarország áll itt, ha isten is úgy akarja."

Ez a jókai optimizmus abban az irányban, hogy egyes társadalmi és gazdasági reformokat az uralkodó kormányzat és reakciós népielnyomo rendszer háta mögött általános országos jelenségekké lehet tenni és így - suttymban - az elszégyenedett, nyomor^{os}, vá^{la}gyban faldokló parasztságból jólétben élő, megelégedett, kulturális tömegeket lehet teremteni, anélkül, hogy a politikai gazdasági és társadalmi létben változás állana be, egyik legfőbb támasza és érve a politikai ellenes irányzatnak.

Ez a tendencia olyan erős és általános, hogy befolyás^a alá kerít olyan írókat is, akik különben szöges ellentétben állanak Moricz Zsigmond koncepciójával. Így például Kovács Imre, akinek jozan és okos cikkeivel később fogunk behatóan foglalkozni, a mekői gazdakönsegélyző egyesületétől esik ilyen jókai stílusú álmódoszásba. Kiszámítja, hogy a nagy kapitalista szövetkezetek (Hangya, Futura stb.) évenként legalább 200 Milliót keresnek a falun. Ha tehát lehetséges volna ilyen önsegélyző egyletekkel az egész országból kiszorítani őket, azt a 200 milliót a parasztság a maga vagyonának fejlesztésére, jomodjának felépítésére és megszilárdítására használhatná fel.

Mit lehetne ezzel a 200 Millió pengővel csinálni? Meg lehetne fordítani a magyar életet... Tíz év alatt megszületne az új magyar középosztály. Olyan kulturális programot lehetne csinálni, ami évszázadokat hozna be és elérnének Európát, ^{Dániát...} Parasztpártot lehetne csinálni. Nem függne senkitől a parasztság. Csak el kell kezdeni. Hogyan? Amikor a Zsiga bácsival ezekről beszélgettünk, azt mondtam: mi, magyar írók, menjünk ki az első faluba, vessünk vályogot, építsük fel az első falusi kulturházat, amelyben szövetkezeti ~~szék~~ bolt, könyvtár, gazdakör és fal^{sz}inpad is volna és az avató ünnepélyre / hívjuk meg a magyar kir. ~~kormányt~~ kormányt".

Ezek a megjegyzések éppen naiv illuziójuknál fogva figyelemremélto szimptomák. Kovács Imre pl. igen gyakran nagyon világosan látja, hogyan függ össze a Hangya vagy a Futura gazdasági hatalma a magyar nagytökések érdekeivel, az őket támogató általános politikával; tudja, hogy ezeknek az ^{sz}övetkezeteknek politikailag biztosított gazdasági monopolhelyzetük van, amelyet csakis politikai cselekvéssel, az egész ország társadalmi szerkezetének megváltoztatásával lehetne megtörni. Éppen ilyen meggon-

dolásokból áll Kovács Imre, mint látni fogjuk, a politikai cselekvést követelő szárny élén. De jellemző az általános hangulatra, az általános depresszióra és kétségbeesésre, hogy még őt is elfogja ez az ábrándosság.

Mert csak felületesen nézve naiv^{an} optimisztikus a politikát ellenzők ^aprakticizmusa, reformhajszása. A valóságban e mögött az "optimizmus" mögött mélyreható kiábrándulás és levertség rejlik. Így pl. Zilahy Lajos lelkes híve^a Moricz Zsigmond-féle koncepcionak. Ezt az álláspontját azonban egészen ellenkező irányú ^{ko}indulással építi fel: "Lelke mélyén mindenki elfordult a politikai réregkeveréstől, a cselekvés és építés vágya mindenkiben felülkerült." (Február 1.) Itt világosan látszik, mennyi kétségbeesés rejlik a politikamentesség mögött, persze olyan kétségbeesés, amely egészen helytelen utakon keresi a megoldást.

A politika-ellenesség ellenzői

Azonban sem az olvasóközönség tekintélyes része, sem maguk a lap összes írói nem értenek egyet ezzel az állásponttal. A lap nagy érdeme, hogy ezeknek a hangoknak, legalább részben, megnyilvánulási alkalmat ad. Nagyon érdekes pl. Moricz Zsigmond beszélgatése egy mezővásárhelyi gazdával a kivezető utról. Moricz kifejti a maga álláspontját. A gazda ezt feleli: "Gépfegyverrel az anyjuk istenit." Mi re Moricz Zsigmond csak annyit tud felelni, hogy ez "mégis túlságosan radikális elbánás volna" és más segítség nincs, "Csak ki kell várni, míg felszabadul a magyarság".

Sokkal artikuláltabb formát kap ez az ellenzék egy levélben, melyet Jobbágy Mikolós intéz Moricz Zsigmondhoz az első szám programmatikus vezércikkére felelve. E levél oly határozott állásfoglalást tartalmaz, oly világosan cáfolja a szerkesztőség politika-ellenes álláspontját, hogy érdemes volna az egész levelet lenyomni.^t

Mi itt csak két fontos és jellemző részletet idézünk:

"Ha ugyanis a zsellérek és a földmunkások politizálnak, könnyen megzavarhaták azt a harmonikus és békés viszonyt, amely a nemzet, a magyar történelmi osztály és a nép, a mindenféle vérségből össze-vissza hányt ^{na}also osztály között, hála Istennek fennáll.

Ha a nincstelenség beleértaná magukat a politikába, amelyhez sem tehetségük, sem is felkészültségük, sem idejük nincs, felboríthatnák a társadalmi egyensúlyt magyar ur és magyar szolgája között és megbonthatnák azt az összhangot, amely egységbe tömöríti a magyar sorsközösséget... Is mit számít egy örökéletű nemzet életében az a pár röpke évtized, ahhoz a nyereséghez képest, hogy nemesvérű arisztokráciánkat átmenthetjük a jövő számára...

Jöhet még jó idő, amikor az urához annyira ragaszkodó magyar parasztot a világ minden udvara úgy fogja alkalmazni, mint / hajdan a svájci gárdát. És akkor megindul a magyar népvándorlás, mint valamikor a vengerkák exportja.

A magyar irodalomra most csak az a feladat hárul, hogy a magyar népet ilyen szemléletben nevelje és népszerűsítse.

Ennek az irodalmi tevékenységnek még az a mellékterméke is lehet, hogy nemes és jóságos uraink megcsinálják a parasztok helyett a porradalmat. Felülről. Mint Bismarck.

Hadd tehát a politikát: **szikkazzá építkezz!**" (Január 15.).

Még konkrétebben fejezi ki különvéleményét Sajben András földmunkás (Nyiregyháza). Ő már nem éri be azzal, hogy a politikai-ellenes álláspontot metsző ironiával gúnyolja, számára a politikai cselekvés magától értetődő; ő már azt keresi, hogyan lehet ezt a politikai cselekvést a legjobban megvalósítani. Ezért kiindulási pontja a parasztság osztálykülönbségének. Minden kísérletnek, amely az egész parasztságot akarja összefogni, szerinte a belső osztályellentétek miatt hajótörést kell szenvednie. Ezért külön földmunkáspárt megalakítását követeli. A nehézségeket, a parasztság közömbösségét és bizalmatlanságát látja, de ez nem teszi pesszimistává: "Bát az igaz, hogy közömbös, nehezen szervezhető stb. De hogy most ilyen, van is oka. De hogy mindig ilyen volt és a szervezkedési hajlam teljesen kiveszett volna belőle, azt tagadom. Aki ismerte a magyar földmunkásság hősi harcát a múlt században, az előtt világos a kép". Ezután egy cenzúra következik. A kihagyás után föl van vetve egy a földmunkásság és a parasztság alsó rétegeinek érdekeit képviselő külön párt megalakításának kérdése. Ez a párt szerzőnk szerint a demokratikus vívmányoként való harcban együtt működhetne a kisgazda szervezetekkel. Itt aztán megint a cenzúra nagy fehér foltot hagy. Azonban a megcsinálás ellenére a földmunkás cikkíró álláspontja nagyon világosan látszik.

Irok, akik jobban látnak

De a politika elutasítása elleni ellenzék nemcsak az olvasók köréből rekrutálódik, hanem magából a szerkesztőségből is. Kovács Imre, Erdei Ferenc és Darvas József ennek az irányzatnak a fő képviselői. Kovács Imre két nagy és igen érdekes cikkben mutatja ennek az ellentétnek történetét és perspektíváját.

Az első cikkben elmondja a Márciusi Front történetét, felbomlását, tragédiáját. Elmondja, hogy az 1938-ban írott programért törvényszék elé állították őket. Amikor az elsőfoku elítélés után a tábla elé került volna az ügy, az előzetes megbeszélésen "Féja kijelentette, hogy nem hajlando vállalni a felelősséget: a program tulajdonképpen Erdei és az én (Kovács Imre) munkám, s mi zavaros, érfetlen, zöld fejtegetéseinkért nem ítelteti el magát." Ugyanez a konfliktus tört ki, amikor a "Szabad Szó" ennek az irányzatnak közébe került. "Féja és köztem mind élesebbé vált az ellentét: ő irodalmi vonslat javasolt, én politika programot követeltem." 1939-ben Kovács parazstpártot akart alakítani: "A kisgazdapárt főtitkára lebeszélt, hagyjon bánom, hogy hallgattam rá".

Most következik a cikk egyik legérdekesebb és legelvidebb része. A "Kelet Népe" vivmányának könyvelő el, hogy a kormány pl. a vármegyéknel szociális tanácsadói állásokat szervezett. Kovács ugyanezt a tényt ellenkező módon értékeli. Mégpedig azért, mert "néhány falukutató vállalkozott is a tanácsadásra... Ez volt az első nagy vereség. Az ítéletet nem tekintettem annak... A kormányzat remekül dolgozott: egyik kéz kezével adott és másikkal büntetett. A szociális tanácsadómegintésül megértést, jóindulatot, lehetőséget stb. emlegettek; egyikük most kesereg 'az elmaradt reform' miatt, amiért pedig ő is felelős... " (Március 15.)

Kovács cikkének igen nagy visszhangja volt az olvasók körében, sajnos a szerkesztőség csak a tényt magát állapítja meg, anélkül, hogy a válaszokat legalább kivonatosan közölné. Egy hónappal később Kovács "Sereg vezér nélkül" című cikkében újra felveszi ezt a témát. Igen érdekes visszapillantással kezd, szembeállítván Nagyatádi árulását és

kompromisszumát a régi Achim-féle mozgalommal Igen szemléltően írja le, hogyan hasonult hozzá Nagyatádi a nagyurakhoz, hogyan dobták el azok később kifacsart citromként, amikor a parasztforradalom veszélye végleg eltűntnek látszott. De Kovács itt még egy lépéssel tovább megy az árulás objektív okainak felkutatásában. Kimutatja, hogy a folyton erősödő nagyparasztréteg az oka a parasztmozgalom ilyen fejlődésének; "a század végére kialakult nagyparasztréteg, melynek érdekei pontosan megegyeztek a nagybirtokoséval".

Ezután hosszasan tárgyalja - ismét nagy cenzurás foltokkal - a Szegény parasztság és a földművelés szervezkedési kísérleteit és rámutat arra, hogy ez a réteg nem csak politikai, hanem kulturális érdeklődésében is a legelevenebb, legmozgékonyabb része a falunak. Ezek a megállapítások még jobban megvilágítják az első cikk szesz önvádját, hogy miért nem alakítottak a radikális irók akkor, amikor még lehetett, politikai parasztpártot?

Végző konkluzióiban Kovács Imre igen érdekes tényeket hoz fel arról, hogy a cserben hagyott, annyiszor csalódott parasztság megára hagyatva, milyen utakon ment. Itt mindenekelőtt a szektákról beszél, amelyekben a legkülönbözőbb, a valóságtól teljesen elrugaszkodott hobortok uralkodnak. Vannak azonban oly szekták, amelyekben a máshol kiutat nem találó forradalmi hajlandóság ferde formák között nyilvánul meg. A "Jehova tanúi" még a világon akartak idvezülni. Nem akarták földi örökségüket a tulvilág egytál lencséjéért eladni. Vallási mozgalmaik surolta a politikát és prédikátoraik új gazdasági és társadalmi rendet ígérték. És Kovács Imre helyesen ismeri fel, ~~maxxxxakzzzzzzzzzzkxxxixxx~~ hogy innen csak egy lépés kell ahhoz, hogy a kiábrándult szegényparasztek a kaszáskeresztes ~~maxxxx~~ mozgalomhoz csatlakozzanak. (Ápril. 15.)

Kovács Imre cikkei ily módon a politika-ellenes álláspont ki-
merítő és találó bírálatát adják. Nemcsak az eddig történt hibákat és mulasztásokat sorolják fel, nemcsak azon objektív okokra mutatnak rá, amelyeknek helyes felismerése alapja kell legyen a helyes politikai megszervezésnek, hanem - az "építőzők" illuzióival szemben - éleselméjűen mutatnak rá arra, hová tévelyednek el az annyiszor cserben hagyott parasz-

tömegek. Kovács cikkének nem-cenzurázott részében nem foglaltatik célzás arról, hogy a radikális irók politika-ellenes álláspontja szükségképpen a nyilások karjai közé kergeti a parasztság politikailag legradikálisabb, legküzdőképesebb részét. Ennélfogva nem tudjuk megmondani, vajjon Kovács tényleg viláposan levonta-e ezt a következtetést. Az olvasó számára azonban ez a konkluzio szükségképpen adódik a két cikk kifejtéséből és ezzel elméletileg és politikailag halálos csapást mér Moricz Zsigmond parasztság-mentő koncepciójára.

2.

Az eddig elmondottakból láthatja az olvasó az alapvető ellentétek jellegét és kereteit. Konkréte ugy alakult a helyzet, hogy a népfőiskola kérdése rövidesen háttérbe szorította a különböző gazdasági utopiákat, a tégláégetést, a szövetkezetekt, a kertet stb. Valószínűleg csak ideiglenes fölényvel állunk szemben, mert hiszen ha bekövetkezik az elkerülhetetlen eselodás, akkor a népfőiskolát ismét egy másik reformutopia fogja felváltani. (Ez természetesen be is következett. Ezért itt a polémia csak elvi és politikai érdekét adjuk.) Mégis nem véletlen, hogy ez a kérdés került az érdeklődés / ^{eszerint} homlokterébe. Nemcsak azért, mert a társadalmi spontaneitás és bizonyos hivatalos intézkedések napirendre tűzték, hanem mert itt olyan kérdéssel állunk szemben, mely rendkívül megfelel a "népiesek" Főja-szárnya képviselte ideológiának. Ez mindig az irodalmat, a kulturát szegezte szorba a politikával, mindig az "eszmék reformjának" útján remélte a valóságot átalakítani, tetteiben ezzel az idealista elgondolással vonult félre az anyagi és társadalmi lét égető kérdésének rendezése elöl.

Világos most már, hogy a népfőiskola terve rendkívül alkalmas arra, hogy ilyen ideologusok benne ne csak a földreform pótlását lássák, hanem valamit, ami sokkal mélyebb és igazibb szükségleteket szá elégít ki mint az. Legélesebben fogalmazza ezt az álláspontját Boldizsár Iván, a dán népfőiskolák ~~magyarországi~~ magyarországi főpropagátora. Boldizsár így ír: "A dán ut legfontosabb élménye s tanulsága az, hogy a földreform önmagában nem elég! Sőt, a dánénál komorabb és erősebb magyar élmények

T kulturáját fejleszteni és emelni, hanem az az illuziójuk, mintha a szellemi

122.

hatása alatt nem győzöm újra és újra kiáltani: harai körülmények között a földreform egymagában, népfőiskolák és parasztszövetkezetek nélkül ki van téve annak, hogy önmagát diszkreditálja!" (Március 1.)

Ebben a cikkben világosan látható annak a történelmi idealizmusnak a következménye, amelyet Féja Géza és Németh László képviselnek. Nem a parasztszövetkezetek reális megváltoztatásán keresztül akarják a parasztság szellemi felemelkedésében véve biztos garanciája lenne az anyagi kérdések helyes és a parasztságra nézve kedvező megoldásnak; azon, hogy ez a szellemi felemelkedés az adott gazdasági és társadalmi viszonyok között mennyire lehetséges, mennyire utopia, nem igen szeretnek gondolkodni.

Nem is kell nekik, mert hiszen főideológusuk, Németh László, filozofiailag "alapozza meg" ezt az álláspontot: "a magyar radikalizmus nemcsak társadalomszabó és foltozo mozgalom. Nemhiába voltak irok a források, tudja, hogy a népek nem társadalmakban, hanem kulturákban élnek és a társadalomszervezés csak egy része lehet a kulturszervezésnek."

(Aldahozás tőlem.-L.Gy.) (December 1.)

Minden különbség ellenére, amely ez irány képviselőit egymástól elválasztja, egy döntő módszertani közösség mégis fennáll: valsmennyien a meglévő osztályok, a jelenleg dúló osztályharc háta mögött szeretnék az új paraszttársadalmat, vagy legalább is annak jövőre vezető rétegét kitermelni. A magyar "néplesek" nem igen foglalkoznak a munkásmozgalom történetével. Ha megtennék, tudnák, hogy az ilyen ideológia (egy új társadalmi rendet valami kiagyalt reform-terv segítségével a társadalmi fejlődés háta mögött, suttಯomban megvalósítani) másképp mint balsikkal nem végződik. Ilyen tervekkel lépett fel pl. Proudhon a 40-es 50-es években a francia munkásosztály osztályharc nélküli megváltása érdekében. A tervek egy tervek maradtak, vagy csufos kudarcra végződtek.

A magyar néplesek "parasztszervezési radikalizmusa" sem érhet más vég^{get}. A tények logikája mindenütt könyörtelenül érvényesül. A jelen esetben a népfőiskola, amennyiben a jelenlegi magyar iskolarendszernek organikus kiegészítője, csak a nagybirtok és nagytőke további zavartalan uralmá-

nek szerves kiegészítő része lenne, nem lehet más, mint ennek az iskolarendszernek organikus alkotórésze: ~~ezköz~~ a nagybirtok és nagytőke további zavartalan uralmának fenntartására munkások és parasztok ^{elt} fellett. Egy percre sem kételkedünk azon, hogy Moricz és Zilahy nem ezt akarják. De a történelmi fejlődés nem azt kérdezi, hogy az emberek mit akarnak, hanem azt, hogy a valóságban mit tesznek.

Egészen másképp, sokkal határozottabban teszik fel a kérdést a politikai cselekvés hívei. Darvas Józsefnek igen szkeptikus álláspontja van a különböző iskolai reformtervekkel szemben. "A szándék becsületessége nem tagadható, de reménytelensége még kevésbé. A népfőiskola nem old meg semmit; a legjobb, igen ritka, esetben nevelhet olyan felszabadult embereket a nép tehetséges fiaiból, akik saját közöségükben megmaradva annak vezetőivé növe, munkálkodnak majd az igazi megoldás érdekében. És Darvas nem titkolja azt sem, hogy mit tart ~~xxxxx~~ igazi megoldásnak: "Szabadság kell". Ezt cikkében nem részletezi, de gondolatmenetéből világosan kiderül, hogy a népfőiskolát ^{valk} (annyiban értékeli, amennyiben ott harcosokat nevelnek a parasztság politikai és társadalmi felszabadítására. (Julius 1.)

Erdei Ferenc az egyetlen, aki bátran szembenéz a dán példával. Tiszán látja, hogy Dániában a feudalizmus maradványainak likvidálása egészen másképp játszódott le mint Magyarországon és ennél fogva a dán népfőiskolai mozgalom egészen más parasztfelődés eredménye, mint amilyen lehet a mai Magyarorszáé. A dolog lényege az, hogy Dániában a hűbériséggel való leszámolás már a 18. század végén megindult és sokkal teljesebb volt, mint Magyarországon bármikor. A dán parasztság résztvett országának kapitalista fellendülésében; népfőiskolai és szövetkezeti ^{galmai} mozzak ennek a fellendülésnek voltak részei. Magyarországon ellenben a hűbériség maradványai még most is fenállanak. Magyarországon tehát a parasztság feladata, "hogy az egész társadalom fejlődését olyanná tegye, amely számára felszabadulást és emelkedést hozhat. Ez pedig nem paraszttintézményekkel történhet meg, hanem az egész társadalom átalakulásával... nálunk nem a parasztság külön sorsa a probléma és nem a

a parasztság külön intézményei a megoldások, hanem az egész magyar társadalom felszabeditása és olyan intézmények, amelyek többek közt a parasztság számára is megoldást hoznak (aláhuzás tőlem. L.Gy.)"

Ebben az összefüggésben Erdei élesen és hevesen polemizál a parasztrómantika, a paraszttömjenezés, a paraszthmythos ellen.

Erdei két irányban élesen elhatárolja magát társaitól.

Először semmit sem akar tudni arról, hogy az államnak ezekben az iskolákban bármiféle szerep is jusson. Másodszor a népfőiskolának ideológiai jelentőségét abban látja, hogy: "adnia kell elsősorban az emberi és társadalmi felszabadulásnak tudatát." Vagyis, éppen úgy mint Darvas, a politikai harc eszközt, azt ~~is~~ lehetne mondani káderképzőjét látja a népfőiskolában és csak annyiban helyesli létrejöttüket, amennyiben ezt a célt segítik elő. (Március 15. és május 1.)

Mint látható, a népfőiskola krédésében is élesen áll egymással szemben a két álláspont.

3.

Ez a kettészakadás minden kérdésben megnyilvánul a szoros értelemben vett irodalomtól egészen a napi politika kérdéséig. Mindent látható, hogy a folyiraton belüli ellentétek világnézeti magja a romantikus antikapitalizmus. Hogy ez a világnézet általában el van terjedve, az természetes. Érthető ma különösen Magyarországon, ahol a kapitalizmus a feudalizmus el nem takarított maradványaiból nőtt ki, ahol igazi progresszív oldalai ugyszólván csak ké mellékesen érvényesültek, ahol fejlődése csak átalakította, de egyuttal nyomasztott formák között konzerválta a hűbériség maradványait. Kétszeresen érthető ez az ideológia a parasztnál és a parasztnak nőtt intelligenciában, mert hiszen a magyar parasztság az, amely legkövetlenebbül szenvedett a hűbériség maradványaiba oltott parazita tőkés fejlődéstől.

Azonban valamely világnézet társadalmi gyökereinek szükségességét felismerni és ezt a világnézetet helyesnek tartani - két különböző dolog. A romantikus antikapitalizmus soha nem volt és soha nem

lehetett helyes politikai cselekvés megalapozása. A kapitalizmus fejlődése törvényszerű és ellenállhatatlan addig, amíg ~~kapitalizmus~~ ^{ent a termelési rendet} nem dönti meg a szocialista forradalom. És pedig egyedül a szocialista forradalom, mert csak ez tud a kapitalista gazdasági renddel magasabb gazdasági rendet szembeállítani. Minden kísérlet, mely a ~~xx~~ történelmi fejlődés kerekeit visszafelé akarja forgatni, csak kudarc^{cal} végződhet. A legjobb esetben Don-Quixote-rohamokra vezethet.

Bizonyos körülmények között a romantikus antikapitalizmus lehetőség^{ét} adhat a tökéletes társadalmi rend szellemes és mély bírál^{ására}ára. Ezért ennek a világnézetnek igen nagy a jelentősége az irodalomtörténetben. Csak Tolsztoj példájára hivatkozom. De ha Tolsztoj politikai vezetővé lehetett volna, katasztrófába vitte volna az orosz parasztságot, amint hogy reménytelen katasztrófákba vitte azt a néhány szektárius ~~KKK~~ követőjét, aki ^{az ő} ~~Tolsztoj~~ cselekvési programját komolyan vette és az életben megvalósítani igyekezett. ~~Ennek megállapítása~~ Ennek megállapítása nem csökkenti Tolsztoj művészi jelentőség^{ét}ét, melyet Lenin abban lát, hogy művei az orosz parasztság fejlődésének tükrét adják. Tolsztoj művei tükrözi az orosz parasztság egyik fejlődési szakaszának (1861-1905) minden erejét és minden gyengeségét. Ebből Tolsztoj művészi zsenialitása alapján, korszakalkotó realizmus származott. De ami az irodalom fejlődésére kedvező volt, ^{végzetes} ~~katasztrófális~~ lett volna a politikai cselekvés területén.

A mai fiatal magyar irodalom vagy közvetlenül vagy kerülő utakon magából az irodalomból akarja kifejleszteni a parasztság társadalmi és kulturális felszabadulására irányuló mozgalmat. ^{az illető} ~~És~~ politikai célkitűzés miatt - és az itt tárgyalt politika-ellenes írók is, akár akarják, akár nem, politikát csinálnak - döntő ^a fontosságú ~~romantikus~~ romantikus antikapitaliz^amus veszélyes mivoltának világos felismerése. És másodrangú kérdés - természetesen csak ebben az összefüggésben és nem a magyar irodalomtörténet szempontjából - hogy milyen tisztán irodalmi előnyök^{et} adott esetleg a romantikus antikapitalizmus egyes írók egyes műveinek. A fontos kérdés, növeli-e vagy lankasztja (mert

utopizmusba vagy megalkuvásba vissz) az új Magyarországért vívott ~~xxx~~ harcot.

Moricz Zsigmond reformizmusa

A felelet csak negatív lehet. A legvilágosabb példa erre maga ^{várna} Moricz Zsigmond, akinél pedig az ember tulajdonképpen kevésbé ~~xxx~~ romantikus antikapitalizmust, mint a fiatal nemzedéknél. Azonban megjelent a "Kelet Népe"-ben Moricznak "Gyötrődés" című rendkívül érdekes önkritikai^r cikke. Itt Moricz azzal a kérdéssel vívódik, hogy hová vezet a parasztság felszabadulása? Világosan látja a kapitalista világ egész emberi és kulturális felbomlását, rohadtságát, a morál-^etol egészen a nyelvig. A parasztság felemelése, a válaszfalak követelt^e ledöntésé^eig szükségképpen odavezet, hogy a parasztságot a mainál sokkal mélyebben fogja áthatni a kapitalizmus rohadása. "Gyötrelem ~~xx~~ az, hogy hová haladunk, mikor az új eszmék hirdetői leszünk? Hova ~~xx~~ sodorjuk a népet?...Hirdessem a lazaságot és a rohadást? Tereljem be a falu népet a kávéházba? Alakítsam át a nappalmunkást^e éjjeli házardórré? S az életet nem állíthatom meg. Az élet a felbomlás felé rohan." (Junius 1.)

Ezek a gondolatok époly érthetők és ^rédekese^rk, mint amilyen károsak. Belevilágítanak abba a lelki mechanizmusba, ahonnan Moricz Zsigmond olyan félnék és ovatos reformizmusa fakadt. Moricz Zsigmond egyáltalában nem kedveli, sőt bizonyára szívből gyűlöli a magyar hűbériség maradványait. Azonban, mint látjuk, még jobban utálja a mai kapitalista életet. Mit akarjon tehát? Hova induljon és hova vezessen?

Az így létrejövő tétovázás és felszege^sség egyáltalában nem Moricz Zsigmond egyéni gyengesége. Ilyés Gyuláról irván, e sorok írója ki-mutatta, hogy a kapitalista sajtó jogos megvetése hogyan hátráltatta őt abban, hogy elszántan küzdjön a sajtószabadság korlátozása^s ellen. Ugyanez a helyzet áll fenn a mai magyar élet ~~xxxxxx~~ számos kérdésében. Meg vagyunk rola győződve, hogy sok népies író a romantikus anti kapitalizmus alapján nem ellenezte a zsidótörvényeket; ^{láttuk} ~~látuk~~, hogy

milyen zavaros és elnéző álláspontja van sokuknak a nyilasmozgalommal szemben. És mind ennek világnézeti gyökere a romantikus antikapitalizmus.

Németh László "ideológiája"

A romantikus antikapitalizmus vezető ideologusa ebben a folyóiratban Németh László. Az ő filozófiai alapfelfogásával már e cikk keretében is ~~xxxxxxxxxx~~ találkozunk. Németh László, hiven egész elméletéhez, a kapitalizmusban nem lát mást, mint morális korrupciót, ennek is elsősorban az irodalom felé fordult oldalát. Mint a kapitalizmus számos romantikus bírálója erről a kérdéstről ^{nem egy} keserű és szellemes ~~szó~~ aforizmat~~a~~ tud gyártani.

Németh László idealista filozófiájára és annak belső ellentmondásaira jellemző, hogy ~~ebből az~~ általános elemzésből, mely mindenütt kapitalizmus okozta degradációt állapít meg (azonban a hűbériség maradványairól hallgat), a magyar irodalom nagy fellendülését, európai vezető szerepét következteti. Ha Németh László fejtegetéseit szaván fog-nok és tőle normális emberi logikát követelnénk, azt kellene mondani, hogy a mai magyar irodalom: lánvirág, egy rothadási folyamat exotikus és érdekes terméke.

Németh László - látszólag salto mortalel - egészen ellenkező következtetésekre jut. Szerinte a magyar irodalom a nagy orosz irodalom törvényes utoda. Politikai és társadalmi eszméiben "magasan fölötte állt annak, amit ide Európa bármely részéből behozhattak." A látszólagos logikai salto mortale abban áll, hogy ez a felfogás az általános degradációval van összekapcsolva. Pedig a valóságban úgy van, hogy valamely nemzeti irodalomnak olyan korszaka, amely azt a világtörté-
nelmileg jelentőssé, a világirodalom ^{ban} vezetővé teszi, mindig össze van kapcsolva a társadalom valamely nagy progresszív átalakulásával, ~~xxxx~~ szükségyszerűen ebből a progresszív átalakulási folyamatból nőtt ki, annak irodalmi tükröképe és hirdetője. Így készítette elő a 18. század nagy francia irodalma a francia forradalmat, így a a 19. század orosz irodalma ~~xxxxxxxxxx~~

P vagyis valamely fajtaját a társadalmi és történelmi haladásnak megőll-
pítani

138.

a cári abszolútizmus bukását és az azt követő szocialista forradalmat.

A tények logikája olyan erős, hogy Németh László idokolásiban
kétségkívül kénytelen, legalább formálisan, egy ilyen gondolatmenethez
közeledni. Ami ^{azonban az ő esetében} gyakorlatilag azt jelenti, hogy miután a magyar kapitalis-
ta fejlődésben csak korrupciót és degradációt látott, ^{egyszerre} idealizálja a
hüberi maradványokkal telített Magyarország kulturális jelentőségét.
Ez a közeledés ^{rojtón} ~~szemben~~ felfedi nem ^{is} annyira okfejtésének logikai ellentmon-
dásait, mint egész történelem- és társadalomszemléletének ellentmondásos,
hamis és végső következményeiben reakciós mivoltát. Németh László ugyanis
a fent kiemelt észmei fölényt így ~~indokolja~~ ~~indokolja~~ indokolja:

"Nem volt talán még irány, amely a maga nemzetiségének a ki-
bontását a mások tiszteletével, a tömegek jogait a minőség uralmával
oly nemesen és magasrendűen egyeztetette volna, mint ez. S ha má ezt
idebenn is kevesen tudják, egykor más népek is tudni fogják. Az a
felelősség, melyet itt mi előbb a Dunanépekért, majd Kelet népei-
ért, Európáé népeiért hordunk, hordunk és hordani fogunk, eredmé-
nyeiben lehet szánalmas dolog, de amivé lettünk alatta: az ritka
és példásdo."

A magyar irodalom, a magyar kultúra csak akkor és csak annyiban
volt vezetésre hivatott, amikor és amennyiben az igazi haladás hordozója,
zászlovivője volt a Dunamedencében (pl. 1848/49-ben). Amikor Magyarország
belső uralma sok millió parasztnak és munkásnak kiméretlen elnyomatását
jelenti, akkor csak azt az író lehet a magyar kulturális fölény becsü-
letes hirdetőjének elismerni, akinek egész pátozsa e rendszer elleni
könyörtelen harcból fakad, aki e harc eredményében látja a magyar kultúra
jövőjének zálogát, értékének kritériumát. Ez a pátoz χ jellemzi - a sok-
szor megalkuvó magyar fejlődés nagy részével ellentétben - a 19. század
 orosz irodalmát. A magyar irodalomban csak Petőfi és Ady emelkedtek ki
e magaslatig. Ámde Németh László - más helyen közölt - irodalomtörténeti
elme-futtatásaiban Petőfit "hig magyarrá" fokozza le, az egész reformkor-
szakot "hordaléktalajúnak" nyilvánítja, Adyban pedig Szabó Dezső zavaros
élőhírnökét látja, aki még nem jutott χ el ennek antiszemita "mély magyar"
"tisztánlátásáig". Akiket pedig "mély magyaroknak" elismer, azoknak el-
sősorban reakciós állásfoglalásaiban látja ennek ismérveit. (Pl. Kemény
Zsigmondnál abban, hogy a Haynau-rendszer "eréllyel párosult bölcseségérré"

ségéről" beszél.)

Mit jelent most már ennek a Németh László által kiagyalt magyar irodalomnak "főlénye", dunamelléki "hivatása"? Németh László poetikus homályából világos politikai prozára lefordítva: a reakciós magyar "imperium" programját. Már az első világháború előtti Habsburg-Hohenzollern poráron vezetett magyar imperializmus is a "kulturfőlény" jegyében nyomta el a magyarországi nemzetiségeket. A Rákosi Jenő szemében Zrínyi és Kölcsey, Arany és Petőfi csak azért éltek, hogy alátámasztást adjanak az Apponyik és Tisza Istvánok nemzetiségi elnyomásának, a "harmincmillio magyar" ideáljának.

A forradalmak utáni korszakban, a Hitlerimperializmushoz való lecsatlakozás ideológiai előkészítésének idején alaposan megváltozik ez ideológia minden megnyilatkozási formája, filozófiai megalapozása stb. Ez azonban a befelé reakciós, kifelé imperialista lényegét nem érinti. Németh László - tudatosan vagy öntudatlanul - nem megdönteni akarja a magyar reakciót, hanem csak magasabb színvonalra emelni, "reformálni". (A "mély magyar"- "hig magyar" ellentét semmi más mint egy ilyen "megreformált" fajtisztasági elmélet.) Ha azonban, mint Németh Lászlóbol fentebb idéztük, "a társadalomszervezés csak egy része lehet a kulturszervezésnek", akkor világosan látható e "történeti hivatás", e "kulturszervezés" politikai iránya. Ahogy a belső "kulturszervezés" tarka álmélységekből szőtt palást, mely a Gömbös és társainak reakciós diktaturáját takargatja, úgy a "mély magyar" irodalom "főlénye" és "hivatottsága" is csak arra való, hogy a Horthy-rendszer reakciós imperializmusának tetszetős ideológiát adjon. (Mellékes itt, hogy Németh László tudatában van-e annak, mi elméletének objektív hordereje, mik objektív következményei.)

Ez a koncepció egészen világos körvonalakat kap, amikor szerzőnk a mai magyar politikai életet elemzi. Három irányt különböztet meg: a legitimistákat, a hivatalos hatalmat és a nyilasmozgalmat.

Itt most már rendkívül jellemző, hogy Németh László, a szenvedélyes

antikapitalista, látja a legitimizmus összefüggését a magyar nagytö-
kével, ellenben sem a Horthy-rendszer imperialista-kapitalista jelle-
gét, sem a nyilas-mozgalom háttérében működő német imperialista-kapi-
talista mozgato erőket nem tudja, vagy nem akarja meglátni.

Ebből szükségszerűen az következik, hogy, mint a romantikus
antikapitalista, kizárólag az első csoport ellen harcol. Nem mintha
a másik kettővel száz százalékra még volna elégedve. De az ellentét^{számára}
itt már nem elvi jellegű ~~számára~~; itt már csak véletleneken mulik,
ha a "magyar radikalizmus" nem tud ez irányokkal kooperálni. Ez a vé-
letlen lehet például a mindenkori kormányelnök személyisége. "Ha
Gömbös Gyula helyén akkor egy egészségesebb, bátrabb és eszesebb ember
áll, a mostani proba egészen más magyar nemzetet talál itt." Ismét
érdekes a "népies" mozgalom Gömbös által végbevitt korrumpálását
Németh László megvilágításában látni xxx és azt szembehelyezni avval
a bátor és becsületos önkritikával, melyet e kérdésben Kovács Imre
gyakorolt.

Németh László és a nyilasság

De maga a filozofiai koncepcio, a "nagy ember" sorsdöntő^o jelentő-
sége sem érdektelen, éppen politikai szempontból. Carlyletől Treitschkéig^{ig}
és Nietzscheig a reakciós ideológusok egész sora építette ki ezt az el-
méletet, amely aztán félig vallásos, misztikus formákban vezetögondo-
latává lett veszélyes reakciós áramlatoknak és végül kialakítani segí-
tette a fasizmus vadállatián xxx agresszív ideológiáját. Politikailag
ebből a koncepcióból szükségszerűen következik, hogy, ha egy Gömbösnél
"egészségesebb, bátrabb és eszesebb" vezére támad a magyar reakciónak,
ahhoz Németh László elvei teljes fenntartásával nyugodtan csatlakozha-
tik.

Még világosabban napfényre kerülnek ezek a következmények a
nyilas-mozgalom bírálataiban. Németh Lászlónak itt is a vezetés ellen
van főképpen kifogása. "Itt volt egy kész vezető gárda egy nagy magyar
mozgalom számára s nem jött meg hozzá a tömeg. S most itt vannak a tö-
megek s dilettánsok a vezetők." Látjuk, hogy ez gondolatmenet mennyire

hasonlít a Gömbös-kalandról írt elégiához. Németh László itt is elégi-
kus hangokat üt meg:

"Most sem állok elő semmiféle pártpolitikai tervvel, bár én is, szeretek szépeket álmodni, nem bánám, ha az Ady lábszárcsontjával úgy el tudnám varázsolni a nyilasságot, hogy annak ideológiai tanfolyamán Bornemissza Pétert olvashatnák s Veres Pétert kiáltanák ki országos vezérnek, mint akit nép és természet jogán én is el tudok ismerni annak." (December 1.)

Tragikomikus jelenség, de kétségtelen, hogy Németh László itt pontosan úgy viszonylik a nyilas-mozgalomhoz, mint annak idején a "Szép Szó" a Daladier és Chamberlain ^{Müncheni politikájához} ~~semkritikájához~~. Mind a kettő ketten megbűvölten nézték ideáljuk eme nem-tökéletes megvalósítását és soha meg nem hallgatott jó tanácsokat adtak az irányban, hogy hogyan kell ezt a "demokráciát" (illetve nyilasságot) szebben, jobban, mélyebben, kulturásabban végrehajtani.

Ebből a felfogásból szükségszerűen fatalizmus, sorsba való megnyugvás, csodavárás következik. Gyakorlatilag: minden harc feladása úgy a nyilasok mint Magyarország fasizálását célzó más irányok ellen. Ez a fatalista bölcsелеm több mint jóindulatu semlegesség a szélső reakcióval szemben. Mert hiszen Németh László és a vele egy véleményen levők csak ohajtásokat fejezhetnek ki, reményeket, amelyeket egy eljövendő Gömbös vagy egy ideológiailag magasabban álló nyilas-mozgalom volna hivatba megvalósítani.

Helyesebb álláspontok

Természetesen az sem véletlen, hogy a "Kelet Népe" belül azok foglalnak el határozott és progresszív politikai álláspontot, akik többé-kevésbé radikálisan leszámoltak a romantikus antikapitalizmussal. A legvilágosabban lát ezek közül Erdel Ferenc. Mindazokat a korrupciós jelenségeket a tökéletes közéletben, mindazokat a gazdasági és kulturális bajokat, amelyek a magyar parasztságra a hűbéri viszonyok maradványokkal összenőtt kapitalizmus következtében nehezednek, ő legalább is olyan éles szemlélettel fogja fel mint a romantikus antikapitalisták. De ő látja a folyamat másik oldalát is és ennél fogva az egész folyamatot többoldaluan és helyesebben ismeri fel. "Egy jó ~~1939~~ folyamatnak rossz korszakában va-

gyünk most," - mondja álláspontja összefoglalásaként.

Ezért tiltakozik a régi paraszti élet és paraszti kultúra romantikus megdicsőítése ellen. Nem tagadja - és helyes hogy nem tagadja - hogy ez a kultúra igen érdekes produktumokat hozott létre, hogy, mint mindenütt, úgy Magyarországon is az elnyomott osztályok életéből nőttek ki azok a termékenyítő erők, amelyek egy kultúrát igazán nagyra tesznek. De ő azt is látja, hogy "a társadalmi helyzet, amely létrehozója volt, birhatatlanul terhes és rüdeg volt". Hogy tehát a gazdasági és társadalmi szervezet^{et}, azzal szemben nem lehet negatív álláspontra helyezkedni. "Ez a felbomlás megtörtént, tehát e kultúra pusztulását is tudomásul kell venni." (Julius 1.)

Ezzel a történelmi perspektívával a legszorosabban összefügg, hogy Erdel Ferenc helyesli és igemli a városi fejlődést, még pedig nem hagyván magát megtéveszteni attól, hogy ebben a fejlődésben szükségképpen a kapitalizmus összes negatív momentumai is jelentkeznek. "Most is hiszek a városban és most is vallom, hogy a magyar nép mély rétegeiből való felszabadulás csak a város segítségével lehetséges." És itt nagyon fontos és kiemelendő, hogy Erdel Ferenc a várost tanulmányozván, nemcsak az alföldi magyar városokban pusztulásra ítélt városi-paraszti kultúra elmulását veszi észre, hanem a károk keletkezésében levő különös és eredeti munkáskulturát is.

Erdel mindenáron ki akarja vezetni olvasóit a paraszti korlátoltságból. Komolyan igyekszik arra, hogy a parasztság sorsát az összes osztályok kölcsönhatásából, a maga történelmi konkrétságában megfogja és mint láttuk, rámutat arra, hogy a parasztkérdés csak általános országos politika keretei között oldható meg. Ez a növekvő tisztánlátás megvilágítja számára a radikális-paraszt intelligencia társadalmi helyzetét is. "Mi ennek az átalakulásnak bomlási termékei vagyunk" - mondja, éppen úgy, ahogy Darvas József is látja, hogy a magyar középosztály bomlási folyamata idézte elő az intelligencia egy részének szenvedélyes érdeklődését a parasztság sorsa iránt.

Ilyen megállapításokban már a valóságos történelmi folyamat megértésének kezdetei vannak jelen. Nem véletlen, hogy a romantikával való leszámolás, a valóságos helyzet igazi bonyolult összefüggéseinek elfogulatlan kutatása és a radikális országos politika követelése ugyanazoknál az íroknál jelentkezik. Amint hogy nem véletlen az sem, hogy ezek az álláspontok elutasításra találják a romantikus antikapitalizmus híveinél. Így a "Kelet Népe" december elsején~~en~~ számában hosszú bírálatot közöl Erdei új könyvéről, amely élesen állást foglal a szerző városias perspektívája ellen "a városiasodást inkább akadályozni kellene, mint segíteni". Az érvek természetesen ismét a régi régi paraszti kultúra romantikus dicsőítése és a városokban kialakuló új típusoktól való romantikus irtozás. "Gondoljunk most a városi átlag emberre. Vajjon ilyené akarja átalakítani Erdei az ország lakosságát?"

Szándék és eredmény

Látjuk: az összes kérdések világnézetiileg összefutnak a romantikus antikapitalizmusban. És látjuk azt is, hogy ez a világnézet megbénító, félrevezető hatással van még a becsületes, a jóhiszemű ideologusokra is. Nem engedi meg nekik, hogy a magyarországi haladás igazi ellenségeit helyesen felismerjék, eltereli figyelmüket az országos politika nagy kérdéseitől, elkedvetleníti őket azoktól a multhatatlanul szükséges lépésektől, amelyek az ország gazdasági és politikai demokratizálódását célozzák. És nem veszik észre, vagy nem akarják észrevenni, hogy így "harcolván" a kapitalizmus ellen - akarva nem akarva - annak legmaradottabb, legelnyomottabb, legreakciósabb formáit támogatják.

Talán különösnek hangzik, ha e sorok kommunista írója "szóvalja" valakinek gyűlöletét a kapitalizmussal szemben. De itt nem sokról vagy kevésről, hanem irányról van szó. Ha valaki, mint Németh László, csak a legitimistáknál lát kapitalizmust, Horthynál és a nyilasoknál azonban nem, akkor nem kelleténél jobban gyűlöli a kapitalizmust, hanem vakon, ábfándosan, tévutakon járva és másokat tévuttra vezetve. A romantikus antikapitalizmus csak abban az esetben lehet termékenyítő világnézet, ha

kizárólag átmenet az igazi antikapitalizmus, a szocializmus felé. Ennek azonban ezeknél a mi itt tárgyalt romantikus ideológusainknál nyoma sincs, ellenkezőleg mindinkább "elmélyítik" a romantikus antikapitalizmust és ezzel mindjobban közelednek a reakció felé.

Erdei, Kovács - nem szocialisták. Ők egy haladottabb, demokratikusabb Magyarországot akarnak. De a demokratikus követelések bátor és következetes hirdetése ma a döntő lépés előre. Persze, még Erdeiek ~~x~~ sen gondolták végig következetesen a maguk álláspontját. A város fogalma náluk még meglehetősen elmoszt. És a munkásság szerepét csak itt-ott, főleg kulturális vonatkozásokban ismerik fel. Pedig ilyen konkretizálás nélkül, ami a parasztság igazán radikális rétegének ~~xxxxxxxxxxxxxxxx~~ ^{szövetségét} ~~következőségeit~~ jelentené a város halado ~~elemével~~, legelső sorban a munkásosztállyal, komoly országos politikáról nem lehet szó.

Ettől a tisztánlátástól Erdeiek még messze tartanak. De egyes cikkeik ezt mutatják, hogy komolyan keresik a kivezető utat. És e törekvések következetességén és komolyságán fog múlni a magyar népiesség sorsa. Ha teljesen felülkerelkedik a romantikus antikapitalisták parasztszindikalizmusa, reform-ábrándossága, fatalista megalkuvása a ~~xxxxxxxx~~ reakcióval, akkor a "Kelet Népe" tragikomikus epilógus lesz egy egykor nagy reményekkel kecsegtető mozgalomnak. Ha a tisztánlátás győz a romantikus utópiák felett, akkor egy komoly paraszti demokratikus fellendülés prologusát ~~xxxxxxxx~~ ^{üdvözölhetjük benne.}

1941 Február

~~5~~

GH 4/2

~~... György:~~

PROLÓG VAGY EPILOG?

Jegyzetek

a magyar „népiesek“ újabb fejlődéséről -

A magyar „népieseknek“ újból van egységes folyóiratuk. Móríz Zsigmond a múlt év elején átvette a „Kelet Népe“ szerkesztését és e lap köré szervezte a mozgalom legtöbb vezető és számottevő íróját. A „Válasz“ megjelenése után tehát ismét van elméleti orgánusunk a „népieseknek“. Ez a nyereség és nyereség az is, hogy egy olyan kiváló és népszerű író, mint Móríz Zsigmond, állt az új lap élére.

Móríz Zsigmond igen szélesen és liberálisan fogja fel az ideológiai egyetemes hangot kap az új folyóiratban a „népieseknek“ ugyszólván minden oldalról; minden kérdésben alkalom van a legellentétebb nézetek kifejezésére, viták megindítására, belső polémiákra. Így a „Kelet Népe“ előttünk álló 1940-es évfolyama érdekes képet ad arról az eszmei fejlődési folyamatról, amely a magyarországi és a nemzetközi események hatása alatt ebben az évben végbemegy.

Irodalmi egyesülés egy lap körül: lehet pozitív tény is. De rögtön felmerül a döntő kérdés: mit hoz ez az egyesülés? Előre vagy hátra viszi-e a mozgalmat? Ez a kérdés érdekel bennünket elsősorban a „Kelet Népe“ oldalán.

Az egyesülés, mint látjuk, széles alapon történt. Egyes írók azonban, még pedig meglehetősen ellenkező irányzatok kifejezői, még szélesebbé szervezték tenni a kialakuló frontot. Németh László pl azt kívánja, hogy ne csak Szabó Dezso vegyen részt ebben az egységes harcban, hanem azok az írók is, akik időközben egészen szélső jobbra mentek el, egészen a nyilasokig. Ugyanílyen követelést látunk az ellenkező irányzat egyik vezető ideológusától, Kovács Imrénét is, aki Erdélyi és Sinka István csatlakozását óhajtja. Ő is igen elnézően értékeli ezeknek az íróknak a nyilasokhoz való csatlakozását, tisztán irodalmi vonalon védi Erdélyit Zsolt Béla támadásával szemben, az alapgondolata az, hogy ezek az írók „írásaikkal megmaradtak a nép mellett... nem árulták el a gondolatot“. És azt is jelzi, hogy itt külső okokból elvévődött írókról van szó. Az idézett mondat után azt írja: „Egy hasznunk volt csak: nem haltak éhen!“ Ez az álláspont túl türelmes is, túl zavart is, de szemelláthatóan nem azonos Németh Lászlóéval.

A folyóirat legpozitívabb oldala, hogy viták révén lehetségessé teszi a további tisztázódás és differenciálódás folyamatát a népieseknél. Ezt a folyamatot kell — fővonalaiban — figyelemmel kísérni.

1. folyóiratban

A vita természetesen ott folytatódik, ahol a „Válasz“ megszűnésekor abbamaradt. A központi kérdés/most is az, hogy a „népiesek“ célkitűzéseit a politikai cselekvés útján lehet-e és kell-e megvalósítani, vagy pedig vannak más lehetőségek (irodalmi propaganda, praktikus reformok stb.), amelyek a politikai ut megkerülését lehetségessé, sőt szükségszerűvé teszik.

ámunkban)

Móricz Zsigmond képviseli a lapban a leghatározottabban a politika-ellenes irányzatot. Felfogását nem egyszer egyenesen elméleti alapokra fekteti. „Nem bírok belenyugodni abba, hogy ebben az országban mindent a politikán keresztül lehet csak elintézni.“ (Aug. 1.) Ennek megfelelően bevezető programmatikus vezércikkében így fejti ki álláspontját: „Hagyjátok most a politikát, magasabb politikára van szükség: az önsegély politikájára.“

Ez az álláspont két, összetartozó, egymást támogató utvonalat jelez. Először is a cselekvést, amely tudatosan alkalmazkodik a jelenlegi rendszerhez, nemcsak nem áll ellenzékben vele, hanem arra törekszik, hogy támogatásával mindenféleképpen megszerezze a maga céljai számára, aláhúzával, hogy ezekben a célkitűzésekben semmi sincs, amit a kormány ne tehetne magáévá. Ezért előbb idézett mondatát, amelyben az „önsegély politikáját“ proklamálja, így folytatja: „Ez nyilván olyan politika, amiben kell hogy minden párt és minden kormányzat egyetértsen.“ (Jan. 1.)

Ennek a felfogásnak elméleti alapja nem lehet más, mint a fennálló kormányzat alaptendenciáinak igenlése, ami természetesen részletkritikával nem zár ki. Móricz Zsigmond ezt az egyetértését a kormányzati rendszer fővonalával elismerésre méltó nyíltsággal fejti ki. Különösen nagyméretű irány változást jelentő haladást lát a multhoz képest:

„Különben arra a személyes tapasztalatra jutottam, hogy a közigazgatás Magyarországon tökéletesen átalakulóban van... A közigazgatás a háború előtt valóságos rendőri szervezet volt, most valóságos szociális gondozó hivatallá lett. Népvezetés kulturális és gazdasági terren. Mert ezzel átalakul egyidejűleg maga az állam feladata is. A mai állam az utolsó husz év alatt a nép s az egész lakosság legfőbb jóléti szervezetévé kezd átnevelődni... Ma az állam a leghatározottabban fejlődik abban az irányban, hogy kötelességének ismeri fel az egész lakosság mindennemű érdekeinek védelmét és szolgálatát.“ (Március 1.)

Ezzel Móricz Zsigmond az egész ellenforradalmi korszakot, mint a társadalmi haladás korszakát fogja fel. Természetesen: megállapításaiban van némi igaz mag. Minden ellenforradalmi kormányzat kénytelen átvenni a forradalmak örökségéből egy bizonyos, gazdaságilag elkerülhetetlen, legtöbbször igen szerény részt. A forradalmak utáni Magyarország nem lehetett többé a Mikszáth-féle kedélyesen kegyetlen szolgabírák országa. De amit egy ellenforradalmi kormányzat a forradalmak örökségéből átvesz, azt — amennyire tudja — a maga képére formálja át, megpróbálja a reakciós rezsim fenntartásának pilléreivé átalakítani. Ez történt a 48-as forradalom után egész Közép-Európában, ez történt a háború utáni forradalmi mozgalmak leveretése után Magyarországon is — bár természetesen a 49 utáni reakció és az 1918 utáni reakció közt óriási különbségek vannak. Ennek megállapítása, a megfelelő keretben, tehát nem volna helytelen. Azonban az igazság teljes fejtetőre állítását jelenti, ha Móricz ebből a változásból a haladó elemek tulsúlyát olvassa le, különösen ha azt következteti, hogy ez az állítólagos, a valóságban nem létező tulsúly a különböző kormányzatok szándéka, célkitűzése lett volna.

Pedig Móricz Zsigmondnak nyilván ez a fölfogása. (Mint később látni fogjuk, bizonyos fenntartásokkal és önkritikával.) Így egy más helyen

szép szellemi felszabadulásáról beszél, amely utban van és amelyet többé nem lehet visszaszorítani, nem lehet többé a népet újra az elmaradottságba és a féltésbe taszítani. Ehhez a megállapításhoz Móricz hozzáfűzi: „S remélem, nem is lesz többé kormányzat, amely erre gondoljon. Hiszen, ami van: az már valóságos kormányzati munkásságnak is eredménye.“

Illúziók és illuzionisták

Ebből az általános politikai koncepcióból szükségképpen folyik, hogy Móricz Zsigmond a legvérmesebb illúziókat táplálja minden egyes kezdeti kísérlet felmutató részletreformmal szemben. Csak egy példát hozunk fel, hogy az egész kérdésfeltevés módszertanát megvilágítsuk. Egy pécsi mérnök újfajta téglaféltetésre jött rá, amely állítólag az Alföldön nagyobb befektetések nélkül alkalmazható volna és lehetségessé tenné, hogy az Alföld parasztsága ujonnan, olcsón és kulturálisan építkezzen. Móricz Jókaihoz méltó fantáziával képzei el, hogyan hatna ez a reform az egész magyar falusi életre: „Beleszédültem Magyarország olvasásába, mint gyerekkorában az ember egy regénybe. S csupa ilyeneket tapasztalok: a magyar, a kelet népe, egyszerre kigyulóban van és építkezik. Politika nélkül. Öt év múlva új Magyarország áll itt, ha isten is úgy akarja.“

Ez a jókai optimizmus abban az irányban, hogy egyes társadalmi és gazdasági reformokat az uralkodó kormányzat és ~~kapitalista~~ rendszer háttérbe szorított általános országos jelenségekké lehet tenni és így — suttymban — az elszegényedett, nyomorgó, válságban fuldokló parasztságból jólétben élő, megelégedett, kulturális tömeget lehet teremteni, anélkül, hogy a politikai, gazdasági és társadalmi létben változás állana be, egyik legfőbb támasza és ~~örve~~ a politika-ellenes irányzatnak.

Ez a tendencia olyan erős és általános, hogy befolyása alá kerít olyan írókat is, akik különben szöges ellentétben állanak Móricz Zsigmond koncepciójával. Így például Kovács Imre, akinek józan és okos cikkeivel kétség fogunk behatóan foglalkozni, a makói gazdák önsegélyező egyesületétől esik ilyen Jókai stílusú álmodozásba. Kiszámítja, hogy a nagy kapitalista szövetkezetek (Hangya, Futura stb.) évenként legalább 200 milliót keresnek a falun. Ha tehát lehetséges volna ilyen önsegélyező egyletekkel az egész országból kiszorítani őket, ezt a 200 milliót a parasztság a maga vagyosságának fejlesztésére, jómódjának felépítésére és megszilárdítására használhatná fel.

„Mit lehetne ezzel a 200 millió pengővel csinálni? Meg lehetne fordítani a magyar életet... Tíz év alatt megszületne az új magyar középosztály. Olyan kulturális programot lehetne csinálni, ami évszázadokat hozna be és elérnének Európát, Dániát... Parasztpártot lehetne csinálni. Nem függne senkitől a parasztság. Csak el kell kezdeni. Hogyan? Amikor a Zsiga bácsival ezekről beszélgettünk, azt mondtam: mi, magyar írók, menjünk ki az első faluba, vessünk vályogot, építsük fel az első falusi kulturházat, melyben szövetkezeti bolt, könyvtár, gazdakör és faluszínpad is volna és az avató ünnepélyre hívjuk meg a magyar kir. kormányt...“

Ezek a megjegyzések éppen naiv illúziójuknál fogva figyelemreméltó mintómák. Kovács Imre pl igen gyakran nagyon világosan látja, hogyan áll össze a Hangya vagy a Futura gazdasági hatalma a magyar nagytőkés érdekeivel, az őket támogató általános politikával; tudja, hogy ezek

figyelemreméltó
H-reakción
nép-el-nyomó

nek az álszövetkezeteknek politikailag biztosított gazdasági monopóliumuk van, amelyet csakis politikai cselekvéssel, az egész ország társadalmi szerkezetének megváltoztatásával lehetne megtörni. Éppen ilyen meggondolásokból áll Kovács Imre, mint látni fogjuk, a politikai cselekvést követelő szárny élén. De jellemző az általános hangulatra, az általános depresszióra és kétségbeesésre, hogy még őt is elfogja ez az ábrándosság.

Mert csak felületesen nézve naivan optimisztikus a politikát ellenző praktikizmusa, reformhajhászása. A valóságban e mögött az „optimizmus” mögött mélyreható kiábrándulás és levertség rejlik. Így pl Zilahy Lajos lelkes híve a Móricz Zsigmond-féle koncepciónak. Ezt az álláspontját azonban egészen ellenkező irányú indokolással építi fel: „Lelke mélyén mindenki elfordult a politikai méregkeveréstől, a cselekvés és építés vágya mindenki-ben felülkerekedett.” (Február 1.) Itt világosan látszik, mennyi kétségbeesés rejlik a politikamentesség mögött, persze olyan kétségbeesés, amely egészen helytelen utakon keresi a megoldást. Nincs terünk arra, hogy részletesen felsoroljuk a politika-ellenes álláspont vezető ideológusainak érveit. A magyarországi viszonyok ismerői előtt világos, hogy Féja Géza vezető szerepet játszik köztük. Veres Péter ingadozó állásponton áll, hol ezt, hol azt akarja és e körül egyszer-egyszer rövid polémiája is van Móricz Zsigmondval. (Február 1.)

A politika-ellenesség ellen

Azonban sem az olvasóközönség tekintélyes része, sem maguk a lap összes írói nem értenek egyet ezzel az állásponttal. A lap nagy érdeme, hogy ezeknek a hangoknak, legalább részben, megnyilvánulási alkalmat ad. Nagyon érdekes pl Móricz Zsigmond beszélgetése egy hódmezővásárhelyi gazdával a kivezető utról. Móricz kifejti a maga álláspontját. A gazda ezt feleli: „Gépfegyverrel az anyjuk istenit.” Mire Móricz csak annyit tud felelni, hogy ez „mégis tulságosan radikális elbánás volna” és más segítség nincs, „csak ki kell várni, míg felszabadul a magyarság”.

Sokkal artikuláltabb formát kap ez az ellenzék egy levélben, melyet Jobbágy Miklós intéz Móricz Zsigmondhoz az első szám programmatikus vezércikkére felelve. E levél oly határozott állásfoglalást tartalmaz, oly világosan cáfolja a szerkesztőség politika-ellenes álláspontját, hogy érdemes volna az egész levelet lenyomtatni. Mi itt csak két fontos és jellemző részletet idézünk.

„Ha ugyanis a zsellérek és a földmunkások politizálnának, könnyen megzavarhatnák azt a harmonikus és békés viszonyt, amely a nemzet, a magyar történelmi osztály és a nép, a mindenféle vérségből össze-vissza hányt alsó osztály között hála Istennek fennáll.

Ha a nincstelének beleártanák magukat a politikába, amelyhez sem tehetségük, sem felkészültségük, sem idejük nincs, felboríthatnák a társadalmi egyensúlyt magyar ur és magyar szolgája között és megbonthatnák azt az összhangot, amely egységbe tömöríti a magyar sorsközösséget... És mit számít egy örökéletű nemzet életében az a pár röpké évtized, ahhoz a nyereséghez képest, hogy nemesvérű arisztokráciánkat átmenthetjük a jövő számára...

Jöhet még idő, amikor az urához anyira ragaszkodó magyar parasztot a világ minden udvara úgy fogja alkalmazni, mint hajdan a svájci gárdát. És akkor megindul a magyar népvándorlás, mint valamikor a vengerkák exportja.

A magyar irodalomra most csak az a feladat hárul, hogy a magyar népet ilyen szellemben nevelje és népszerűsítse.

Ennek az irodalmi tevékenységnek még az a mellékterméke is lehet, hogy nemes és jószívű uraink megcsinálják a parasztok helyett a forradalmat. Felülről. Mint Bismarck.

Hadd tehát a politikát: építkezzi! (Január 15.)

Még konkrétan fejezi ki különvéleményét Sajben András földmunkász (Nyiregyháza). Ő már nem éri be azzal, hogy a politika-ellenes álláspontot metsző iróniával gunyolja, számára a politikai cselekvés magától megvalósuló; ő már azt keresi, hogyan lehet ezt a politikai cselekvést a legjobban megvalósítani. Ezért kiindulási pontja a parasztság osztálydifferenciálódása. Minden kísérletnek, amely az egész parasztságot akarja összefogni, szinte a belső osztályellentétek miatt hajótörést kell szenvednie. Ezért külön földmunkáspárt megalakítását követeli. A nehézségeket, a parasztság közömbösségét és bizalmatlanságát látja, de ez nem teszi pesszimistává: „Hát az igaz, hogy közömbös, nehezen szervezhető stb. De hogy most ilyen, van rá ok rá. De hogy mindig ilyen volt és a szervezkedési hajlam teljesen ki-vezett volna belőle, azt tagadom. Aki ismerte a magyar földmunkásság hősi harcát a múlt században, az előtt világos a kép.” Ezután egy cenzurás következik. A kihagyás után föl van vetve egy a földmunkásság és a parasztság alsó rétegeinek érdekeit képviselő külön párt megalakításának kérdése. Ez a párt szerzőnk szerint a demokratikus vívmányokért való harcban együtt működhetne a kisgazda szervezetekkel. Itt aztán megint a cenzura nagy fehér foltot hagy. Azonban a megcsönkítések ellenére a földmunkás cikkirő álláspontja nagyon világosan látszik.

Írók, akik jobban látnak

De a politika elutasítása elleni ellenzék nemcsak az olvasók köréből kerül elő, hanem magából a szerkesztőségből is. Kovács Imre, Erdei Ferenc és Darvas József ennek az irányzatnak a fő képviselői. Kovács Imre itt nagy és igen érdekes cikkben mutatja ennek az ellentétnek történetét és perspektíváit.

Az első cikkben elmondja a Márciusi Front történetét, felbomlását, tragédiáját. Elmondja, hogy az 1938-ban írott programért törvényszék elé állították őket. Amikor az elsőfoku elítélés után a tábla elé került volna az ügy, az előzetes megbeszéléseken „Féja kijelentette, hogy nem hajlandó vállalni a felelősséget: a program tulajdonképpen Erdei és az én (Kovács Imre) munkám, a mi zavaros, éretlen, zöld fejtegetéseinkért nem ítelteti el magát.” Ugyanez a konfliktus tört ki, amikor a „Szabad Szó” ennek az irányzatnak kezebe került. „Féja és köztem mind élesebbé vált az ellentét: ő irodalmi javaslatot javasolt, én politikai programot követeltem.” 1939-ben Kovács parasztpártot akart alakítani; „a kisgazdapárt fűtökára lebeszélte, nagyon bánom, hogy hallgattam rá.”

Most következik a cikk egyik legérdekesebb és legelvidebb része. A „Kelet” vívmányának könyveli el, hogy a kormány pl a vármegyéknél szociálistanácsadói állásokat szervezett. Kovács ugyanezt a tényt ellenkező módon értékeli. Még pedig azért, mert „néhány falukutató vállalkozott is a tanácsadásra... Ez volt az első nagy vereség. Az ítéleteket nem tekintetnek annak... A kormányzat remekül dolgozott: egyik kezével adott, a

másikkal büntetett. A szociális tanácsadók *mentségül* megértést, jóindulatot lehetőséget stb. emlegettek; egyikük most kesereg „az elmaradt reform miatt, amiért pedig ő is felelős...” (Március 15.)

Kovács cikkének igen nagy visszhangja volt az olvasók körében, sajnos a szerkesztőség csak a tény magát állapítja meg, anélkül, hogy a válaszokat legalább kivonatolva közölné. Egy hónappal később Kovács „Sereg vezér nélkül” című cikkében újra felveszi ezt a témát. Igen érdekes visszajelentéssel kezd, szembeállítván Nagyatádi árulását és kompromisszumát a régi Achim-féle mozgalommal. Igen szemléltetően írja le, hogyan hasonlít hozzá Nagyatádi a nagyurakhoz, hogyan dobták el azok később kifacsorodva citromként, amikor a parasztforrádalom veszélye végleg eltűntnek látszott. De Kovács itt még egy lépéssel tovább megy az árulás objektív okainak kutatásában. Kimutatja, hogy a folyton erősödő nagyparasztréteg az okok parasztmozgalom illetően fejlődésének; „a század végére kialakult nagyparasztréteg, melynek érdekei pontosan megegyeztek a nagybirtokoséval”.

Ezután hosszasan tárgyalja — ismét nagy cenzurás foltokkal — az agrárproletariátus szervezkedési kísérleteit és rámutat arra, hogy ez a réteg nem csak politikailag, hanem kulturális érdeklődésében is a legelevenebb, legmozgékonyabb része a falunak. Ezek a megállapítások még jobban megvilágítják az első cikk amaz önvádját, hogy mért nem alakítottak a radikális írók akkor, amikor még lehetett politikai parasztpártot?

Végső konklúzióiban Kovács Imre igen érdekes tényeket hoz fel arról, hogy a cserben hagyott, annyiszor csalódott parasztság magára hagyva milyen utakon ment. Itt mindenekelőtt a szektákról beszél, amelyekben a legkülönbözőbb, a valóságtól teljesen elrugaszkodott hóbortok uralkodtak. Vannak azonban oly szekták, amelyekben a máshol kiutat nem találó parasztradiális hajlandóság ferde formák között nyilvánul meg. A „Jehova tanítványai” még e világon akartak idvezülni. Nem akarták földi örökségüket a túlvilágra egytál lencséjéért eladni. Vallási mozgalmuk surolta a politikát és prédikátorai új gazdasági és társadalmi rendet ígértek. És Kovács Imre helyesen ismeri fel, hogy innen csak egy lépés kellett ahhoz, hogy a kiábrándult paraszti réteg a kaszáskeresztes mozgalomhoz csatlakozzon. (Április 15.)

Kovács Imre cikkei így módon a politika-ellenes álláspont kimerítő tálatáló bírálatát adják. Nemcsak az eddig történt hibákat és mulasztásokat sorolják fel, nemcsak azon objektív okokra mutatnak rá, amelyeknek helyes felismerése alapja kell hogy legyen a helyes politikai megszervezésnek, hanem — az „építkezők” illúzióival szemben — éleselméjűen mutatnak rá arra, hová tévelyednek el az annyiszor cserben hagyott paraszttömegek. Kovács cikkének nem-cenzurázott részében nem foglaltatik célzás arról, hogy a radikális írók politika-ellenes álláspontja szükségképpen a nyilasok kaja közé kergetik a parasztság politikailag legradikálisabb, legküzdőképesebb részét. Ezenkívül nem tudjuk megmondani, vajjon Kovács tényleg világosan levonta-e ezt a következtetést. Az olvasó számára azonban ez a konklúzió szükségképpen adódik a két cikk okfejtéséből és ezzel elméletileg és politikailag halálos csapást mér Móricz Zsigmond parasztságmentő koncepciójára!

2.

Az eddig elmondottakból láthatja az olvasó az alapvető ellentétek jellegét és kereteit. Konkrétan úgy alakult a helyzet, hogy a népfőiskola kérdése

szűkös háttérbe szorította a különböző gazdasági utópiákat, a téglagegységet, a szövetkezetet, a kertet stb. Valószínűleg csak ideiglenes fölényrel állunk szemben, mert hiszen ha bekövetkezik az elkerülhetetlen csalódás, akkor a népfőiskolát ismét egy másik reformutópia fogja felváltani.*

A-jobb szárny

Mégis nem véletlen, hogy ez a kérdés került az érdeklődés homlokterébe. Nemcsak azért, mert a társadalmi spontaneitás és bizonyos hivatalos intézkedések napirendre tűzték, hanem mert itt olyan kérdéssel állunk szemben, amely rendkívül megfelel a „népiesek” Féja-szárnya képviselte ideológiának. Mindig az irodalmat, a kulturát szegezte szembe a politikával, mindig az „népies reformjának” útján remélte a valóságot átalakítani, tetteiben ezzel az idealista elgondolással vonult félre az anyagi lét égető kérdéseinek rendezése elől.

Világos most már, hogy a népfőiskola terve rendkívül alkalmas arra, hogy ilyen ideológusok benne ne csak a földreform pótlását lássák, hanem valamit, ami sokkal mélyebb és igazabb szükségleteket elégít ki mint az ideológiájuk. Legelőször fogalmazza ezt az álláspontját Boldizsár Iván, a dán népfőiskolák magyarországi főpropagátora. Boldizsár így ír: „A dán ut legfontosabb tanulsága az, hogy a földreform önmagában nem elég! Sőt, a dán földreform komorabb és erősebb magyar élmények hatása alatt nem győzöm újra és újra kiáltani: hazai körülmények között a földreform egymagában, népfőiskolák és parasztszövetkezetek nélkül ki van téve annak, hogy önmagát diszkreditálja!” (Március 1.)

Ebben a cikkben világosan látható annak a történelmi idealizmusnak a következménye, amelyet Féja Géza és Németh László képviselnek. Nem a parasztságot reális megváltoztatásán keresztül akarják a parasztság szellemi kultúráját fejleszteni és emelni, hanem az az illúziójuk, mintha a szellemi felébredés magában véve biztos garanciája lenne az anyagi kérdések helyes és a parasztságra nézve kedvező megoldásának; azon, hogy ez a szellemi felébredés az adott gazdasági és társadalmi viszonyok között mennyire lehetséges, mennyire utópia, nem igen szeretnek gondolkodni.

Nem is kell nekik, mert hiszen fő ideológusuk, Németh László, filozófiai alapon „alapozza meg” ezt az álláspontot: „a magyar radikalizmus nemcsak társadalomszabó és foltozó mozgalom. Nemhiába voltak írók a forrásai, hanem a népek nem társadalmakban, hanem kulturákban élnek s a társadalomszervezés csak egy része lehet a kultúraszervezésnek.” (Aláhúzás tőle. — L. Gy.) (December 1.) Ez a történetiszemlélet gazdaságelméleti támogatást kap a „Kelet Népe” új munkatársaitól. Móricz Miklós pl elméleti cikkeiben fejti ki, hogy az ár — „szellemi jelenség”. (Április 1.)

Féja és a népfőiskola

Nem meglepő ilyen körülmények között, hogy a népfőiskola döntő, a társadalomban uralkodó szárny meggyőződéseit képviselő programcikk Féja Géza tollából származik. A cikk kiindulási pontja megelégedettség az iskola-politika jelenlegi helyzetével, amely bizonyos reformokra szorul ugyan, de alapjában véve rendben van. „Az alsófokú népoktatással lassanként rendbe hozunk. A gazdasági szakoktatás is lassankint jelentékenyebb szerepet kap

az alsófoku népoktatásban. Szaktanfolyamok és szakiskolák is vannak, bár távoiról sem olyan számban, mint szükséges lenne.

A népfőiskola terve tehát ebbe a keretbe illeszkedik be, ezt az alapjában véve helyesnek tartott iskolai oktatást egészíti ki. A hiány, amelyet itt pótolni kell: a „paraszt-elit“ nevelése. „Nincs iskolatípus, mely a parasztság elitjének műveltségét betetőzi s művelt, hivatott paraszti vezető réteget előkészít a falunak.“ Féja természetesen nem veti fel azt a kérdést, hogy kikből áll ez a parasztelit és mire fogják tanítani és nevelni a népfőiskolában. Mert világos, hogy itt — már tisztán elméletileg is — két lehetőség van: vagy a parasztság jövődő felszabadulásának forradalmár vezető réteget fogják képezni, vagy pedig olyan „elit“, amely arról gondoskodik, hogy a ma- denkori reakció zavartalanul uralkodjék a faluban.

Féja ezt a kérdést természetesen nem veti fel. De amikor pontokba foglalja követeléseit, mindjárt az első az illetékes tényezők „legteljesebb bevonása“; második pont megkeresni azokat a „közületeket, akiknek segítségével komoly népfőiskolákat lehet megvalósítani“. Látható tehát, hogy Féja terve másképp, mint az „illetékesek“ kifejezett támogatásával, nem valósítható meg.

Nagy idealistának kell lenni annak, aki azt hiszi, hogy bármely kormány támogathat olyan iskolai mozgalmat, amelyben az ő rendszerének ellen- geit nevelik fel. Féja gondoskodik is arról, hogy az „illetékes körök“ ne nagyon ijedjenek meg az ő népfőiskolájától. Kiemeli ugyan, hogy annak „szor- ves kapcsolata van egy kikerülhetetlen társadalmi reformmal“. De nem kell megijedni, nem a földreformról van szó, hanem „a bürokrácia kultu- géséről“, a bürokrácia racionalizálásáról. Ettől igazán nem kell hogy a tel- körök megijedjenek. (Február 15.)

Még világosabban jut ez a gondolat kifejezésre Zilahy már egyszer írt cikkében. Ott ugyan még nem a népfőiskoláról, hanem a „kültúr- iskolájáról“ van szó. Itt Zilahy egységfrontot tervez Ravasz Lászlótól Veres Péterig és az ebből az egységfrontból alakuló testület elnökéül a miniszteri miniszterelnököt képze- li. Az oktatás feladata lenne, „hogy ezekben az emberekben az osztálygyűlölet mérge nélkül ébren tartsa, de fele- lessze a népi öntudatot“. (Február 1.) Móricz Zsigmond pedig egy veres cikkében arról beszél, hogy le kell rombolni, éppen a kultúra felemelése ér- telmében, „a parasztság és az uraló osztály közötti elszakító válaszfalakat“. Hogy ezeket a válaszfalakat a gazdasági és társadalmi lét állítja fel, azzal Móricz itt keveset törődik. Annál kevésbé, mert kiemeli, hogy ezen a munkán már régebben dolgoztak „elsősorban egyházi szervek, aztán a cserkészlet vezé- rősége“. (Augusztus 15.) Itt sincs megmondva a népfőiskola ideológiai irány- és tartalma. De abban az örökségben, amit ezek az írók átvesznek, abban a kooperációban, amelyet keresnek, igen élesen kifejezésre jut, mit taní- that és mit nem taníthat (ha létrejön) a népfőiskola. És a pozitívum is a negatívum is teljesen független attól, hogy Móricz és Zilahy milyen szem- dolgokról álmodoznak.

Az osztályharc „háta mögött“

Azok az írók, akik ilyen irányban igyekeznek felépíteni a népfőiskolát, sok tekintetben különböznek egymástól. Egy döntő módszertani közö- ség azonban fennáll: valamennyien a meglévő osztályok, a jelenleg dúló osztály-

szere háta mögött szeretnék az új paraszttársadalmat, vagy legalább is an- nak jövődő vezető réteget kitermelni. Íróink meg vannak róla győződve, hogy terveik — a dán példa ellenére — magyar talajon nőttek. És ez igaz is. Amde a történelem igen sokszor produkál bizonyos mértékben hasonló helyzeteket és hasonló helyzetekből hasonló ideológiák nőnek ki, bármily meggyőződéssel és jóhiszeműséggel tartják is szerzőik ezeket saját kigon- dolásaiknak. A magyar „népiesek“ nem igen foglalkoznak a munkásmozga- lom történetével. Ha megtennék, tudnák, hogy az ilyen ideológia (egy új társadalmi rendet valami kiagyalt reform-terv segítségével a társadalmi fejlő- dés háta mögött, suttymban megvalósítani) másképp mint kudarccal nem végződhetik. Ilyen tervekkel lépett fel pl Proudhon a 40-es 50-es években a francia munkásosztály osztályharc nélküli megváltása érdekében. A tervek vagy tervek maradtak, vagy csufos kudarccal végződtek.

A magyar népiesek „parasztszindikalizmusa“ sem érhet más véghez. A könyvek logikája mindenütt könyörtelenül érvényesül. A jelen esetben a népfőiskola, amennyiben a jelenlegi magyar iskolarendszer szerves kiegészítő része lenne, nem lehet más, mint ennek az iskolarendszernek organikus al- kotórésze: eszköz a nagybirtok és nagytőke további zavartalan uralmának fenntartására munkások és parasztek felett. Egy percre sem kételkedünk azon, hogy Móricz és Zilahy nem ezt akarják. De a történelmi fejlődés nem azt kérdezi, hogy az emberek mit akarnak, hanem azt, hogy a valóságban mit tesznek.

a falun
„Emelkedés“ de hová?

Hogy itt valami nincs rendben, azt a „népiesek“ jobboldala is érzi. Veres Péter pl maga is bevallja, hogy a kérdés előtte nem egészen világos. Ő döntő felismeri, hogy a tehetséges parasztfiúság továbbképzését tartja. De mindjárt felismeri, hogy a tehetségesek között két különböző típus van. Van olyan, aki a gazdagodás vágya vezet, aki azért tanul, hogy gazdaságilag felemelked- jék. Van azonban egy másik típus is, „a közéleti ember típusa“, aki arra van gazdasztinálva, hogy valamikor falujának vezére legyen. Ennél a második típusnál már Veres Péter is érzi, hogy fel kellene vetni a „hova?“ kérdését. Anyival is inkább, mert szerinte „ezek olyan fiatalok, akik maguk sem tud- ják, mit akarnak... Ezek csak felfelé próbálkoznak, helyet akarnak maguk- nak teremteni a közösségben.“ Itt persze fel kellene merülnie annak a kér- désnek, mire neveljék ezt a fiatalságot. Veres Péter úgy tér ki a kérdés elől, hogy megkérdi, kik fognak tanítani? És természetesen mivel a céllal nincs tisztában, az eszköz sem lehet világos előtte. „Igy én nem is tudom, hogy kik lehetnek a népfőiskola előadói.“ (Március 1.)

Egészen másképp, sokkal határozottabban teszik fel a kérdést a politikai megfontolás hívei. Darvas József felveti a kérdést: mi a parasztságból felemel- kedők viszonya a középosztályhoz? Mindenekelőtt illúzió nélkül látja, hogy a munkásság és parasztság gyermekeinek milyen elenyésző kicsiny százaléka jut el a középiskoláig, a főiskoláról nem is szólva. De a további sors sem tisztázott. Egyfelől igen nehezen leküzdhető társadalmi ellenállások vannak, amelyekbe, mint Darvas mondja, az alulról felemelkedők tekintélyes része „beleszorokkan“. Persze, teszi hozzá „vannak, akik alulról is be tudnak törni a középosztályba, de csak úgy, ha hasonlúnak a befogadókhöz. Akkor pedig hol van itt valami is az eredeti szándék: a középosztály felfrissítése, az új kö-

zép osztály teremtése?" Még szomorubb a sorsa az alulról felkerült autodiktáknak; itt azokat, akik felemelkednek, a felső osztályok korrumpálják, „kirakat-emberekké” változtatják.

Mindezen okokból Darvasnak igen szkeptikus álláspontja van a különböző iskolai reformtervekkel szemben. „A szándék becsületessége nem tagadható, de reménytelensége még kevésbé.” Ez a szkepszis vonatkozik a népfőiskolára is, anélkül persze, hogy Darvas merev elutasító álláspontra helyezkednék vele szemben. A népfőiskola nem old meg semmit; csak segítséget, első lépést ad a megoldás felé. Nevelhet olyan felszabadult embereket a nép tehetséges fiaiból, akik saját közösségükben megmaradva annak vezetőivé nőve, munkálkodnak majd az igazi megoldás érdekében. És Darvas nem titkolja azt sem, hogy mit tart az igazi megoldásnak: „szabadság kell”. Ezt cikkében nem részletezi, de gondolatmenetéből világosan kiderül, hogy a népfőiskolát annyiban értékeli, amennyiben ott harcosokat nevelnek a parasztság politikai és társadalmi felszabadítására. (Julius 1.)

A dán példa és Magyarország

Erdei Ferenc az egyetlen, aki bátran szembenéz a dán példával. Tisztán látja, hogy Dániában a feudalizmus maradványainak likvidálása egészen másképp játszódott le mint Magyarországon és ennél fogva a dán népfőiskolai mozgalom egészen más parasztfajlás eredménye, mint amilyen lehet a Magyarországon. A dolog lényege az, hogy Dániában a hűbérisséggel való leszámolás már a 18. század végén megindult és sokkal teljesebb volt, mint Magyarországon bármikor. A dán parasztság résztvett országának kapitalista fellendülésében; népfőiskolai és szövetkezeti mozgalmak ennek a fellendülésnek voltak részei. Magyarországon ellenben a hűbérisség maradványai még most is fennállnak. Magyarországon tehát a parasztság feladata, „hogy az egész társadalom fejlődését olyanná tegye, amely számára felszabadulást és emelkedést hozhat. Ez pedig nem parasztintézményekkel történhet meg, hanem az egész társadalom átalakulásával... nálunk nem a parasztság külön sorsa a probléma és nem a parasztság külön intézményei a megoldások, hanem az egész magyar társadalom felszabadítása és olyan intézmények, amelyek többek közt a parasztság számára is megoldást hoznak.” Ebben az összefüggésben Erdei élesen és hevesen polemizál a parasztoromantika, a paraszttömjénezés, a parasztmýthos ellen.

Erdei általános állásfoglalásából szükségképpen következik, hogy a döntő kérdést nem a népfőiskolában, hanem az egész iskolarendszer átalakításában látja. „Az ilyen iskolarendszer kiépítése pedig már nem társadalmi feladat, hanem politikai.” Megoldásának előfeltétele a politikai hatalom. Erdei szintén nem helyezkedik mereven szembe a népfőiskolai tervekkel. De két irányban élesen elhatárolja magát társaitól. Először semmit sem akar tudni arról, hogy az államnak ezekben az iskolákban bármiféle szerep is jusson. Másodszor a népfőiskolának ideológiai jelentőségét abban látja, hogy: „adnia kell elsősorban az emberi és társadalmi felszabadulásnak tudatát”. Vagyis, éppen úgy mint Darvas, a politikai harc eszközeit, azt lehetne mondani káderképzőjét látja a népfőiskolákban és csak annyiban helyesli létrejöttüket, amennyiben ezt a célt segítik elő. (Március 15. és május 1.)

Mint látható, a népfőiskola kérdésében is élesen áll egymással szemben a két álláspont.

Ez a kettészakadás minden kérdésben megnyilvánul a szoros értelemben vett irodalomtól egészen a napi politika kérdéséig. Az irodalom kérdéseivel itt sajnos, nincs terünk részletesen foglalkozni. Pedig a „Kelet Népe” irodalmi színvonala igen magas. Ebben oroszánrésze van Móricz Zsigmondnak. Az év folyamán két igen értékes regénye („Árvácska”, „Rózsa Sándor a lovát ugratja”) jelent meg a folyóiratban és azonkívül Bornemissza Péternek 1558-ból származó rendkívül érdekes Elektra-átdolgozása Móricz Zsigmond átírásában. A kritikái rovat szintén tartalmaz értékes cikkeket, pl Banó Istvánét Vajda Jánosról.

De mi itt most csak az irányok harcára jellemző cikkeket emeljük ki.

Két vélemény a parasztságról

Nagyon érdekes eredményt ad Erdei Ferenc és Vajda Géza egy-egy cikkének szembeállítására. Erdei Sinka István verskötetéről ír és mint parasztköltőt igyekszik jellemezni. Mint komoly kritikus, Erdei meg akarja határozni, hogy mit ért ebben az összefüggésben paraszton: „A parasztság nem állapot, hanem oly szerződésnek a következménye, amelyben az egyik fél felül maradt és ur lett, a másik pedig lemondott a lázadás jogáról és paraszt lett.” Ennek az állapotnak következménye a mai: „A parasztság tehát napjainkra olyan állapotba került, amelyben indokolt az „osztályharcos” appellálás annak érdekében, hogy a határok és a karám dőljenek le és a két külön társadalom, közelebbről a parasztság alárendeltsége tűnjön el. Ezt a lázadó követelményt is tökéletesen fejezi ki Sinka:

Én nem békülök soha vélek,
Mig egyforma nem lesz az élet...”

Mert ezeket az érzéseket fejezi ki Sinka, tartja őt Erdei igazi parasztköltőnek. (Január 15.) Hogy Erdeinek igaza van-e Sinka értékelésében, az más lapra tartozik. Mi most csak kritikai módszerét akartuk kiemelni. Ez a módszer más, mint pl Féljé.

Mert egészen más világban vagyunk, ha Féljé Géza kritikáját Gionoról olvassuk. Féljé abban látja Giono, általa helyeselt alapproblémáját: „Vissza kell térni a tiszta természeti ember, a klasszikus paraszt eszményéhez.” Ez az ideál Giononál is, Féljánál is a romantikus antikapitalizmusból nőtt. „A profitkapitalizmus az ember és a természet közé állítja a profitot s mesterkélt eszközök és intézmények, tőzsdei játékok és profitharcok martalékká süllyeszti a tiszta termést. Fő bűnének azonban Giono azt tartja, hogy mesterkélt termelési rendszerével kitépi az embert a természetből, elfonyogasztja érzékeit s a legjobb esetben is egyoldalú, egyvágányú racionalis-intellektuális lényé torzítja. Csak parasztok és eltorzított parasztok vannak — hirdeti Giono.” Féljé nagy lelkesedéssel tárgyalja Giono művészetét és reformterveit. Azt is, hogy híve volt a müncheni kompromisszumnak, azt is, hogy egy korábbi regényében hőse „ráveszi a parasztokat, hogy ne csak azát vessenek, hanem nárciszt is, ne csak profitért dolgozzanak, hanem a világ szépségéért is”. (Augusztus 1.) Érdekes és kiemelendő tény, hogy a Giono-féle parasztábrázolás még Veres Péternek is sok egy kicsit... (Február 15.)

Mindenütt látható

Azt hiszem, az eddig ismertett cikkekből már világosan áll az olvasó előtt, hogy a folyóirat belüli ellentétek világnézeti magja a romantikus antikapitalizmus. Hogy ez a világnézet általában el van terjedve, az természetes. Érthető ma, amikor a monopolkapitalizmus egy emberöltő alatt a szörnyű világháborút zúdított az emberiségre, amikor a világháborúk közötti békekorszak a kapitalista szörnyűségek ideje volt. Kétszeresen érthető a világnézet elterjedése Magyarországon, ahol a kapitalizmus fel nem tartott maradványaiából nőtt ki, ahol igazi progresszív oldalai ugyszólván csak mellékesen érvényesültek, ahol fejlődése csak átalakította, de egyáltalán nem nyomasztott formák között konzerválta a hűbériség maradványait. Ennek ellenére pontosan érthető ez az ideológia a parasztnál és a parasztnál nőtt intelligenciában, mert hiszen a magyar parasztság az, amely legközelebb lennebbül szenved ettől a hűbériség maradványaitól oltott parazita tőkés fejlődéstől.

Azonban valamely világnézet társadalmi gyökereinek szükségszerűségét felismerni és ezt a világnézetet helyesnek tartani — két különböző dolog. A romantikus antikapitalizmus soha nem volt és soha nem lehetett helyes politikai cselekvés megalapozása. A kapitalizmus fejlődése törvényszerű és ellenállhatatlan addig, amíg a kapitalizmust nem dönti meg a szocialista forradalom. És pedig egyedül a szocialista forradalom, mert csak ez tud a kapitalista gazdasági renddel magasabb gazdasági rendet szembeállítani. Minden kísérlet, mely a történelmi fejlődés kerekeit visszafelé akarja forgatni, csak kudarcra végződik. A legjobb esetben Don-Quixote-rohamokra vezethet.

Bizonyos körülmények között a romantikus antikapitalizmus lehetőséget adhat a tőkés társadalmi rend szellemes és mély bírálatára. Ezért ennek a világnézetnek igen nagy a jelentősége az irodalomtörténetben. Csak Tolsztoj példájára hivatkozom. De ha Tolsztoj politikai vezetővé lehetett volna, katasztrófába vitte volna az orosz parasztságot, amint hogy reménytelen katasztrófákba vitte azt a néhány szektárius követőjét, aki Tolsztoj cselekvési programját komolyan vette és az életben megvalósítani igyekezett. Ennek megállapítása nem csökkenti Tolsztoj művészi jelentőségét, melyet Lenin abban lát, hogy művei az orosz parasztság fejlődésének tükrét adják. Tolsztoj művei tükrözik az orosz parasztság egyik fejlődési szakaszának (1861—1905) minden erejét és minden gyengeségét. Ebből Tolsztoj művészi zsenialitása alapján, korszakalkotó realizmus származott. De ami az irodalom fejlődésére kedvező volt, katasztrófális lett volna a politikai cselekvés területén.

A mai fiatal magyar irodalom vagy közvetlenül vagy kerülő utakon megpróbál az irodalomból akarja kifejleszteni a parasztság társadalmi és kulturális felszabadulására irányuló mozgalmat. Ezért a politikai célkitűzés miatt — és az itt tárgyalt politika-ellenes írók is politikát csinálnak — döntő fontosságú a romantikus antikapitalizmus veszélyes mivoltának világos felismerése. És másodrangú kérdés — természetesen csak ebben az összefüggésben és nem a magyar irodalom szempontjából — hogy milyen tisztán irodalmi előnyöket adott esetleg a romantikus antikapitalizmus egyes írók egyes műveinek. A fontos kérdés, növeli-e vagy lankasztja (mert utópizmusba vagy megalkuvásba viszi) az új Magyarországiért vívott harcot.

A felelet csak negatív lehet. A legvilágosabb példa erre maga Móricz Zsigmond, akinél pedig az ember tulajdonképpen kevésbé várna romantikus antikapitalizmust, mint a fiatal nemzedéknél. Azonban megjelent a „Kelet Népe“-ben Móricznak „Gyötrődés“ című rendkívül érdekes önkritikai cikke. Itt Móricz azzal a kérdéssel vívódik, hogy hová vezet a parasztság felszabadulása? Világosan látja a kapitalista világ egész emberi és kulturális felbomlását, rohadtságát, a moráltól egészen a nyelvig. A parasztság felmentése, a válaszfalak követelte ledöntése pedig szükségképpen odavezet, hogy a parasztságot a mainál sokkal mélyebben fogja áthatni a kapitalizmus rothadása. „Gyötrelem az, hogy hová haladunk, mikor az új eszmék hirdetői leszünk? Hová sodorjuk a népet? ... Hirdessem a lazaságot és a felszabadást? Tereljem be a falu népét a kávéházba? Alakítsam át a nappali munkáját éjjeli hazárdórré? S az életet nem állíthatom meg. Az élet a felbomlás felé rohan.“ (Junius 1.)

Ezek a gondolatok éppoly érthetők és érdekesek, mint amilyen károsak. Belevilágítanak abba a lelki mechanizmusba, ahonnan Móricz Zsigmond olyan féltékeny és óvatos reformizmusa fakadt. Móricz Zsigmond egyáltalán nem kedveli, sőt bizonyára szívből gyűlöli a magyar hűbériség maradványait. Azonban, mint látjuk, még jobban utálja a mai kapitalista életet. Mit akarjon tehát? Hova induljon és hova vezessen?

Az így létrejövő tétovázás és félszegség egyáltalán nem Móricz Zsigmond egyéni gyengesége. Illyés Gyuláról írván, az Uj-Hang egy régebbi számban e sorok írója kimutatta, hogy a kapitalista sajtó jogos megvetése hogyan hátráltatta őt abban, hogy elszántan küzdjön a sajtószabadság korlátozásai ellen. Ugyanez a helyzet áll fenn a mai magyar élet számos kérdésében. Meg vagyunk róla győződve, hogy sok népies író a romantikus antikapitalizmus alapján nem ellenezte a zsidótörvényeket; láttuk, hogy milyen zavart és elnéző álláspontja van sokuknak a nyilasmozgalommal szemben. És mind ennek világnézeti gyökere a romantikus antikapitalizmus.

Németh László „ideológiája“

A romantikus antikapitalizmus vezető ideológusa ebben a folyóiratban Németh László. Az ő filozófiai alapfelfogásával már e cikk keretében is találkozunk; felfogását a magyar történetről és irodalomtörténetről egy előző cikkünkben ismertettük. Németh László, hiven egész elméletéhez, a kapitalizmusban nem lát mást, mint morális korrupciót, ennek is elsősorban az irodalom felé fordult oldalát. Mint a kapitalizmus számos romantikus bírálója erről a kérdéstről keserű és szellemes aforizmáit tud gyártani. Ha pl a mai magyar irodalmi életet a „hütlenség iskolájának“ nevezi, akkor ez kétségtelenül szellemes és találó. Ugyancsak jól jellemzi a mai irodalmi élet kapitalista alapjainak irodalmi és politikai kihatásait. „Miért alapítanak nálunk lapokat, folyóiratokat? Azért, hogy valami ne történjék. A legelnyomottabb közösségekben is kialakul egy közérzet s annak a melegében kikél egy csomó vágy, fantazma, eszme. A sajtótermékek többnyire azért teremnek, hogy ha ezek az eszmék egyszer már megvannak, a lap-alapító érdekesoporra veszélyessé ne válhassanak. A lap, mint a jó vitorla, annyi koreszmet fog szel, amennyivel a koreszme ellensége szépen elhajókéz.“ (Január 15.) Mindez

nemcsak szellemes, hanem igaz is. És Németh László kritikája nemcsak élvezetes olvasmány, hanem hasznos felvilágosító termék is — volna, ha csak egyszer is felderengene benne annak sejtése, hogy az ő saját publicisztikai tevékenysége ugyanilyen jó vitorla, amelynek segítségével a nyilasreakció kitünően hajókézhat.

Ez természetesen Németh Lászlónak ^{alija} nem tudatos szándéka. Azonban társadalmi és politikai koncepciójából ez a szerep szükségképpen következik. Németh László a magyar radikálisok főjellemtvonásának tartja, „hogy élő romokat érzett a magyar népen, amelyet a szabad légvételért le kell takarítani“. Ezek a romok szerinte Habsburg-eredetűek: „nagybirtok, klerikalizmus és zsidó nagytőke“. (December 1.)

További fejtegetésünkben meg fogjuk mutatni, mennyiben van ebben a konstrukcióban elrejtve mindaz az engedmény, amit Németh László — akarva nem akarva — tesz a nyilaspropagandának. Most mindenekelőtt ennek a felfogásnak általános perspektíváira kell rámutatnunk. Németh László az egész magyar társadalomban általános degradációt lát. Nagyon jellemző azonban, hogy ezt hol és hogyan látja. „Mi volt még egy nemzedéke a magyar kulákréteg a mai nagyparasztság élő bomlásához?“ (Ennek a mondatnak ez az értelme: Mi volt, egy nemzedékkel ezelőtt, a mai kulákréteg a mai nagyparasztság élő bomlásához képest? — A szerk.) Nagyon tanulságos ezt a beállítást összevetni Kovács Imre előbb idézett fejtegetéseivel a nagyparasztság és nagybirtokosok érdekközösségéről és velük kapcsolatban Nagyatádi árulásáról. Még jellemzőbb amit Németh László a munkásosztály degradációjáról ír — Kassák Lajosban látva a mértéket, amellyel a hanyatlást mérni kell. („Mekkora hanyatlott ipari munkásságunk Kassák Lajos ifjúkora óta!“ Julius 15.)

Németh László idealista filozófiájára és annak belső ellentmondásaira jellemző, hogy ebből az általános elemzésből, mely mindenütt kapitalizmus okozta degradációt állapít meg, a magyar irodalom nagy fellendülését, európai vezető szerepét következteti. Ha Németh László fejtegetéseit szaván fognók és tőle normális emberi logikát követelnénk, azt kellene mondani, hogy a mai magyar irodalom: lánvirág, egy rothadási folyamat exotikus és érdekes terméke.

Németh László — látszólag logikai salto mortaléval — egészen ellenkező következtetésekre jut. Szerinte a magyar irodalom a nagy orosz irodalom törvényes utóda. Politikai és társadalmi eszméiben „magasan fölötte állt annak, amit ide Európa bármely részéből behozhattak“. A látszólagos logikai saltó mortale abban áll, hogy ez a felfogás az általános degradációval van összekapcsolva. Pedig a valóságban úgy van, hogy valamely nemzeti irodalomnak olyan korszaka, amely azt világtörténelmileg jelentőssé, a világirodalomban vezetővé teszi, mindig össze van kapcsolva a társadalom valamely nagy progresszív átalakulásával, szükségszerűen ebből a progresszív átalakulási folyamatból nő ki, annak irodalmi tükröképe és hirdetője. Így készítette elő a 18. század nagy francia irodalma a francia forradalmat, így a 19. század orosz irodalma a cári abszolútizmus bukását és az azt követő szocialista forradalmat.

A tények logikája olyan erős, hogy Németh László indokolásában kénytelen egy ilyen gondolatmenethez közeledni. Ez a közeledés azonban felfedi nem annyira okfejtésének logikai ellentmondásait, mint egész történelmi- és társadalomszemléletének ellentmondásos, hamis és végső következményeiben

reakciós mivoltát. Németh László ugyanis a fent kiemelt eszmei fölényt így indokolja:

„Nem volt talán még irány, amely a maga nemzetiségének a kibontását a mások tiszteletével, a tömegek jogait a minőség uralmával oly nemesen és magasrendűen egyeztetette volna, mint ez. S ha ma ezt idebenn is kevesen tudják, egykor más népek is tudni fogják. Az a felelősség, amelyet itt mi előbb a Dunanépekért, majd Kelet népeiért, Európa népeiért hordtunk, hordunk és hordani fogunk, eredményeiben lehet származásos dolog, de amivé lettünk alatta: az ritka és példadó.“

Ez a nyilatkozat politikai prózára lefordítva: a reakciós magyar „impérium“ programja. Fővonalában teljesen megegyezik mind a Habsburg-reakció, mind az azt felváltó különböző reakció programjával. A különbség a részletekben, a kulturális megindokolásokban, a filozófiai megalapozásban stb. gyökerezik, de az imperialista és reakciós lényegét nem érinti. Németh László tudatosan vagy öntudatlanul — nem megdönteni akarja a magyar reakciót, hanem magasabb színvonalra akarja emelni, meg akarja „reformálni“.

Ez a koncepció egészen világos körvonalakat kap, amikor szerzünk a mai magyar politikai életet elemzi. Három irányt különböztet meg: a legitimitást, a hivatalos hatalmat és a nyilas-mozgalmat. Itt most már rendkívül jellemző, hogy Németh László, a szenvedélyes antikapitalista, látja a legitimitás összefüggését a magyar nagytőkével, ellenben sem a mai rendszer kapcsolatát a kapitalizmussal, sem a nyilas-mozgalmat háttérben működő kapitalista mozgató erőket nem tudja, vagy nem akarja meglátni.

Ebből szükségszerűen az következik, hogy, mint meggyőződéses romantikus antikapitalista, kizárólag az első csoport ellen harcol. Nem mintha a másik kettővel száz százalékra meg volna elégedve. De ezen a ponton már csak véletlenül mulik, ha a „magyar radikalizmus“ nem tud az irányokkal kooperálni. Ez a véletlen lehet a mindenkori kormányelnök személyisége. „Ha Gömbös Gyula helyén akkor egy egészségesebb, bátrabb és esze- sebb ember áll, a mostani próba egészen más magyar nemzetet talál itt.“ Ismét érdekes a „népies“ mozgalom Gömbös által végbevitt korrumpálását Németh László megvilágításában látni és azt szembehelyezni azzal a bátor és becsületes önkritikával, amelyet ebben a kérdésben Kovács Imre gyakorolt.

Németh László és a nyilasság

De maga a filozófiai koncepció, a „nagy ember“ sorsdöntő szerepe sem érdektelen éppen politikai szempontból. Carlyle-től Treitschkeig és Nietzscheig a reakciós ideológusok egész sora építette ki ezt az elméletet, mely azután félig vallásos formákban vezető gondolatává lett napjainkig háfó vezéres reakciós áramlatoknak. Politikailag pedig ebből a koncepcióból szükségszerűen következik, hogy, ha egy Gömbösnél „egészségesebb, bátrabb és esze- sebb“ vezére támad a magyar reakciónak, ahhoz Németh László elvei teljes fenntartásával nyugodtan csatlakozhatnak.

Még világosabban napfényre kerülnek ezek a következmények a nyilas-mozgalom bírálatában. Németh Lászlónak itt is a vezetés ellen van főképpen kifogása. „Itt volt egy kész vezető gárda egy nagy magyar mozgalom számára s nem jött meg hozzá a tömeg. S most itt vannak a tömegek s dilettánsok a vezetők.“ Látjuk, hogy ez a gondolatmenet mennyire hasonlít

T ami egyáltalánosság azt jelenti, hogy minden a magyar kapitalista fejlődésben csak korrupt és degradációt látott, idealizálja a külső maradványokat, ahol belülről a társadalmi...
26

nem imperialista...
27

gyakorlatilag: minden haza a nyílások feladása vagy mint hágyam
és passzívulát célorú más irányok ellen és a fatalista bölcseletre tölte
Lukács György
mint jóindulatú szemlélet a városi reakcióval szemben

a Gömbös-kalandról írt elégiához. Németh László itt is elégikus hangokat üt meg:

„Most sem állok elő semmiféle pártpolitikai tervvel, bár én is szeretek szépeket álmodni, nem bánám, ha az Ady lábszárcsontijával úgy el tudnám varázsolni a nyílasságot, hogy annak ideológiai tanfolyamán Bornemissza Pétert olvashatnák s Veres Pétert kiáltanák ki országos vezérnek, mint akit nép és természet jogán én is el tudok ismerni annak.“ (December 1.)

Tragikomikus jelenség, de kétségtelen, hogy Németh László itt pontosan úgy viszonylik a nyílás-mozgalomhoz, mint annak idején a „Szép Szó“ a Daladier és Chamberlain demokráciájához. Mind a ketten megbüvölten nézték ideáljuk eme nem-tökéletes megvalósítását és soha meg nem hallgatott jó tanácsokat adtak az irányban, hogy hogyan kell ezt a „demokráciát“ (illetve nyílasságot) szebben, jobban, mélyebben, kulturásabban végrehajtani.

Ebből a felfogásból szükségszerűen fatalizmus, sorsba való megnyugvás, csodavárás következik. Mert hiszen Németh László és a vele egy véleményen levők csak óhajtasokat fejezhetnek ki, reményeket, amelyeket egy eljövendő jobb Gömbös vagy egy ideológiailag magasabban álló nyílás-mozgalom volna hivatva megvalósítani. Nem véletlen tehát, hogy a „mely magyar“ Németh László egyik döntő perspektívás cikkének címét a német Oswald Spenglerből fordította magyarra („A döntés éveire“ Julius 15., lásd Spengler „Jahre der Entscheidung“). Nem véletlen, mert Spengler a maga rezsimjének éppen olyan fatalista csodaváró „ellenzéke“ volt, mint Németh László a magáénak.

Helyesebb álláspontok

Természetesen az sem véletlen, hogy a „Kelet Népe“ belül azok foglalnak el határozott és progresszív politikai álláspontot, akik többé-kevésbé radikálisan leszámoltak a romantikus antikapitalizmussal. A legvilágosabban lát ezek közül Erdei Ferenc. Mindazokat a korrupciós jelenségeket, a tőkés közéletben, mindazokat a gazdasági és kulturális bajokat, amelyek a magyar parasztságra a hűbéri maradványokkal összenőtt kapitalizmus következtében nehezdednek, ő legalább is olyan éles szemlélettel fogja fel mint a romantikus antikapitalisták. De ő látja a folyamat másik oldalát is és ennél fogva az egész folyamatot többoldalúan és helyesebben ismeri fel. „Egy jó folyamatnak rossz korszakában vagyunk most,“ — mondja álláspontja összefoglalásaként.

Ezért tiltakozik a régi paraszti élet és paraszti kultúra romantikus megdicsőítése ellen. Nem tagadja — és helyes hogy nem tagadja — hogy ez a kultúra igen értékes produktumokat hozott létre, hogy, mint mindenütt, úgy Magyarországon is az elnyomott osztályok életéből nőttek ki azok a termékenyítő erők, amelyek egy kulturát igazán nagyra tesznek. De ő azt is látja, hogy „a társadalmi helyzet, amely létrehozója volt, birhatatlanul terhes és rideg volt“. Hogy tehát a gazdasági és társadalmi fejlődés megbontotta, aláaknázte, felrobbantotta ezt a társadalmi szervezetet, azzal szemben nem lehet negatív álláspontra helyezkedni. „Ez a felbomlás megtörtént, tehát a kultúra pusztulását is tudomásul kell venni.“ (Julius 1.)

Ezzel a történelmi perspektívával a legszorosabban összefügg, hogy Erdei Ferenc helyesli és igenli a városi fejlődést, még pedig nem hagyván magát megtéveszteni attól, hogy ebben a fejlődésben szükségképpen a kapitalizmus

Prológ vagy epilóg?

összes negatív momentumai is jelentkeznek. „Most is hiszek a városban és most is vallom, hogy a magyar nép mély rétegeiből való felszabadulás csak a város segítségével lehetséges.“ És itt nagyon fontos és kiemelendő, hogy Erdei Ferenc a várost tanulmányozván, nemcsak az alföldi magyar városokban pusztulásra ítélt civis-paraszti kultúra elmúlását veszi észre, hanem a keletkezőben levő különös és eredeti munkáskulturát is.

A városi kultúra progresszivitásának felismerése egyben módot ad Erdeinek arra, hogy észrevegye és kritizálja író társainak könnyelmű és utópikus lelkesedését, ha valahol egy kis lokális fellendülést megfigyelhetnek. A makói hagyományésztés pl igen nagy szerepet játszott a „népies“ irodalomban, mint egy lehetséges országos fellendülés szimptomája. Erdei felismeri, hogy a mezőgazdasági termelés minden ilyen specializálódása még jobban aláveti ezt a termelési ágat a konjunktúra összes hullámzásainak, felismeri, hogy ideiglenes konjunkturás szimptomák általánosításával csak tévuttra vezetjük a maga felszabadulását kereső parasztságot.

Erdei tehát mindenáron ki akarja vezetni olvasóit a paraszti korlátolt-ságból. Komolyan igyekszik arra, hogy a parasztság sorsát az összes osztályok kölcsönhatásából, a maga történelmi konkrétságában megfogja és mint láttuk, rámutat arra, hogy a parasztkérdés csak általános országos politika keretei között oldható meg. Ez a növekvő tisztánlátás megvilágítja számára a radikális-paraszt intelligencia társadalmi helyzetét is. „Mi ennek az átalakulásnak bomlási termékei vagyunk“ — mondja, éppen úgy, ahogy Darvas József is látja, hogy a magyar középosztály bomlási folyamata idézte elő az intelligencia egy részének szenvedélyes érdeklődését a parasztság sorsa iránt.

Ilyen megállapításokban már a valóságos történelmi folyamat megértésének kezdetei vannak jelen. Nem véletlen, hogy a romantikával való leszámolás, a valóságos helyzet igazi bonyolult összefüggéseinek elfogulatlan kutatása és a radikális országos politika követelése ugyanazoknál az íróknál jelentkezik. Aminthogy nem véletlen az sem, hogy ezek az álláspontok elutasításra találnak a romantikus antikapitalizmus híveinél. Így a „Kelet Népe“ december elsejei számában hosszú bírálatot közöl Erdei új könyvéről, amely élesen állást foglal a szerző városias perspektívája ellen, „a városiasodást inkább akadályozni kellene, mint segíteni“. Az érvek természetesen ismét a régi paraszti kultúra romantikus dicsőítése és a városokban kialakuló új típusoktól való romantikus irtózás. „Gondoljunk most a városi átlag emberre. Vajjon ilyenné akarja átalakítani Erdei az ország lakosságát?“

Szándék és eredmény

Látjuk: az összes kérdések világnézetileg összefutnak a romantikus antikapitalizmusban. És látjuk azt is, hogy ez a világnézet megbénító, féltrevezető hatással van még a legbecsületesebb, a legjobb hiszemű ideológusokra is. Nem engedi meg nekik, hogy a magyarországi haladás igazi ellenségeit helyesen felismerjék, eltereli figyelmüket az országos politika nagy kérdéseitől, elkedvetleníti őket azoktól a multhatatlanul szükséges lépésektől, amelyek az ország gazdasági és politikai demokratizálódását célozzák, egyszerűs mind utak lehetnek a kapitalizmus további felvirágoztatására. És nem veszik észre, hogy így „harcolván“ a kapitalizmus ellen — akarva nem akarva — annak legelmaradottabb, legelnyomóbb, legreakciósabb formáit támogatják.

Vagy nem abajjal ésszerűen

Hidőlyné

Lukács György

Laraban

U J P

Talán különösnek hangzik, ha e sorok kommunista írója „sokálja” valakinek gyűlöletét a kapitalizmussal szemben. De itt nem sokról vagy kevéssé, hanem *irányról* van szó. Ha valaki, mint Németh László, csak a legitimistáknál lát kapitalizmust és a nyilasoknál nem, akkor nem kelletnél jobban gyűlöli a kapitalizmust, hanem vakon, ábrándosan, tévutakon járva és másokat tévutakra vezetve. A romantikus antikapitalizmus csak abban az esetben lehet termékenyítő világnézet, ha kizárólag átmenet az igazi antikapitalizmus, a szocializmus felé. Ennek azonban ezeknél a mi itt tárgyalt romantikus ideológusainknál nyoma sincs, ellenkezőleg mindinkább „elmélyítik” a romantikus antikapitalizmust és ezzel mindjobban közelednek a reakció felé.

a
Hidőlyné

Erdei, Kovács — *nem* szocialisták. Csak egy haladottabb, demokratikusabb Magyarországot akarnak. De a demokratikus követelések bátor és következetes hirdetése ma nagy lépést jelent előre. Persze, még Erdeiek sem gondolták végig következetesen a maguk álláspontját. A város fogalma náluk még meglehetősen elmosott. És a munkásság szerepét csak itt-ott, főleg kulturális vonatkozásokban ismerik fel. Pedig ilyen konkretizálódás nélkül, ami a parasztság igazán radikális rétegének szövetségét jelentené a város haladó elemeivel, legelsősorban a munkásosztállyal, komoly országos politikáról nem igen lehet szó. Tudjuk, ennek igen nagy objektív nehézségei vannak, legelsősorban a szociáldemokrata párt egész magatartásában. De komoly és felelősségteljes politikusnak tudnia kell, hogy a forradalmi munkásosztály nem azonos a szociáldemokrata vezető réteggel és hogy más (bár „bonyolult” és nehéz) utak is vannak a parasztok és munkások szövetsége felé).

Ettől a tisztánlátástól Erdeiek még messze tartanak. De egyes cikkeik azt mutatják, hogy komolyan keresik a kivezető utat. És ezen törekvések következetességén és komolyságán fog múlni a magyar népiesek sorsa. Ha teljesen felülkerekedik a romantikus antikapitalisták paraszt-szindikalizmusa, reform-ábrándossága, fatalista megalkuvása a reakcióval, akkor a „Kelet Népe” tragikomikus epilógusa lesz egy egykor nagy reményekkel kecsegtető mozgalomnak. Ha a tisztánlátás győz a romantikus utópiák felett, akkor egy komoly paraszti fellendülés prologusát üdvözölhetjük.

1941. február

1941. február

GERGELY SÁNDOR

ÚJ KÖNYVE:

B O R

ELBESZÉLÉSEK

ÁRA: 5 RUBEL, MEGRENDELHETŐ AZ ÚJ HANGNÁL

— Nemcsak a ver

Három rendkívül érdekes vers...
...amelyek valami lényegük...
...A versek tudatosan propaga...
...annak idején, a szovjethatalom els...
...De Majakovszki akkor magát...
...amelyet véleménye — helyes véle...
...felett fel. Annak idején Majakovsz...
...követte. Akkoriban (még csal...
...szel praxisától), a költők v...
...a politikai munkát, amire Maja...
...tanával vetette magát, meglepően...
...től, amelyek azidőtt a még nagy...
...ára fontosabbak voltak a legszebb...
...versei (például a relikviák megcsó...
...kben és sok más): kis remekművek...
...egy éppen annak következtében...
...tikotásai mellé.

Azóta a szovjethatalomnak töb...
...három évötödében benne van a hár...
...iparát és mezőgazdaságát pörö...
...t, hanem átkovácsolta a munkás...
...szellemi életét is. Az irodalmat is...
...születén. Az irodalom, Fjodor Gladk...
...mindennapi, az eleddig szokatlan t...
...megnyre”, tudatosan vesz részt a s...
...amíg a lírai költészet megtalálta az...
...dalát a líra természetesen már rége...
...a hétköznapot nem tartotta lírai p...
...alább is természetesen nem vette tud...
...sért minden területen folytatott kü...
...Hogy a szocializmus építése körül...
...költői témává magasodhatik.

S ezért állt elő az új helyzet, ez...
...aga, s most nem egy nagy költő, h...
...velője rendelkezésére áll annak a...
...nak nevezhetnénk. Nyikolaj Aszéri...
...his egyenruhás fiuknak a dicsősé...
...csábító utjáról, mesterséget tanul...
...Magyarul: inasnak mentek. (Gyűl...
...tanulsz tisztességesen, inasnak ad...
...his kadétiskolásoknak van olyan...
...lásuk, és olyan társadalmi rangjuk...
...esztendejükét nem a „májszter”-ná...
...legjobb tanítói és nevelői kezén. Sz

I ad 27.

(Vált vezetése hivatali)

A magyar irodalom, a magyar kultúra ^{csak} (ahhoz is ^{csak} tanjában), amilyen é
amennyiben az igazi haladás hordozója, zsidóvírója volt a Duna-
medencében (pl 1848/9-ban). Amilyen Magyarország belső uralkodó
^{szól} (millió parasztnak és munkásnak himnuszban elnyomatás) jelenté-
sége csak azt az iránt lehet a magyar kultúra fölött becsületet kírdó-
tőjének elismeri, ahonnan egész pathos-e rendszer elleni az közértelem
kavargat fohás, a hi-e kare eredmények ^{hozz} látja a magyar kultúra fejlőd-
ésének zálogát, értékes-kritériumát. ^{apathos} (jelleme, ^{széles megalkotás} a magyar fejlődés-
^{magyarországi} ~~ellenében~~ a 19-ik század során irodalmát. A magyar irodalomban
csak Petőfi, Ady emelkedtek e magaslatig. Árhoz képesti látszó
- más képen közzét - irodalom történeti elnevezésükben Pé-
ter egész reformkorának „hordalékának” „szilánkjai,
kőfű” „nagy magyarság” (ahogy le), Adyban pedig Szabó Dezső sa-
vannal elhírnökök látja, a hi-míg nem emelkedett fel ennek anti-
témata „nagy magyar” „kiváló látása”-ig. Ahonnan pedig, más-
~~elit jelentését~~ ~~elnevezés~~ a kérték látszó magyar irodalom-
nak föléje, a duna mellé „hivatali”? Világos, „magyarosítva”
elismeri, azáltal ^{neh} ^{elsozárban} ^{re} ^{aktív} ^{alla} ^{fog} ^{kal} ^{ás} ^{ai} ^{ben}
látja ennek ismeret (Pl. Kémis zsidómondásában, ha-
a Magyar rendszer „erőteljesen” ^{hőcseszéjéről} ^{kerül.})
elit jelentését most már ~~ennek~~ a kérték látszó által ^{magyar}
magyar irodalomnak „föléje”, a duna mellé „hivatali”?

[cédula tetején levő, nem olvasható rész:]

in richtiger Proportion und Qualität erkennut. Es handelt sich darum,
zu sehen, wie

Kiegészítés a Prológ vagy epilóg c. cikkhez
(Uj Hang, 1941. 2. sz.)

I. Ad. 27.

A magyar irodalom, magyar kultúra csak akkor és csak annyiban volt vezetésre hivatott, amikor és amennyiben az igazi haladás hordozója, zászlóvivője volt a Duna-medencében (pl. 1848/9-ben). Amikor Magyarország belső uralma sok millió parasztnak és munkásnak kiméretlen elnyomatását jelenti, akkor csak azt az író lehet a magyar kulturális fölény becsületes hirdetőjének elismerni, akinek egész pathosza e rendszer elleni könyörtelen harcból fakad, aki e harc eredményében látja a magyar kultúra jövőjének zálogát, értékének kritériumát. Ez a pathosz jellemzi a sokszor megalkuvó magyar fejlődés nagy részével ellentétben² 19-ik század orosz irodalmát. A magyar irodalomban csak Petőfi és Ady emelkedtek e magaslatig. Ámde Németh László - más helyen közölt - irodalomtörténeti elmefuttatásaiban Petőfit higmagyarrá fokozza le, az egész reformkorszakot "hordaléktalaj^unak" nyilvánítja, Adyban pedig Szabó Dezső zavaros előhírnökét látja, aki még nem emelkedett fel ~~ennek~~ antiszemita "mélymagyar" "tisztánlátásáig". Akiket pedig "mély- (~~mit jelent tehát ennek a Németh Lászlói magyar irodalomnak fölénye, Duna-melléki "hivatása"? Világos~~) magyaroknak" elismer, azoknak elsősorban a reakciós állásfoglalásaiban látja ennek ismérveit (pl. Kemény Zsigmondnál abban, hogy a Haynau-rendszer "erélylyel párosult bölcsességéről" beszél.) Mit jelent most már ennek a Németh László által kiagyalt magyar irodalomnak "fölénye", Duna-melléki "hivatása"? ~~hordozója, mik objektív következményei~~ Németh László poétikai homályából politikai prózára lefordítva: a reakciós magyar "impérium" programját. Már az első világháború előtti, Habsburg-Hochenzoller pórázon vezetett magyar imperializmus is a "kulturfölény" je-

gyében nyomta el a Magyarországi nemzetiségeket.

A Rákosi Jenők szemében szemében Zrinyi és Kölcsey, Arany és Petőfi csak azért éltek, hogy alátámasztást adjanak az Apponyik és Tisza Istvánok nemzetiségelnömlésének, a "huszmillió magyar" ideáljának.

A forradalmak utáni korszakban a Hitler-imperializmushoz való lecsatlakozás ideológiai előkészítésének idején alaposan megváltozik az ideológia minden megnyilatkozási formája, filozófiai megalapozása stb. Ez azonban a befelé reakciós, kifelé imperialista lényegét nem érinti. Németh László - tudatosan vagy öntudatlanul - nem megdönteni akarja a magyar reakciót, hanem csak magasabb színvonalra emelni, "reformálni" (a "mélymagyar" - "higymagyar" ellentét semmi más mint ilyen "megreformált" fajtisztasági elmélet) Ha azonban, mint Németh Lászlóból előbb idéztük, "a társadalomszervezés csak egy része lehet a kulturszervezésnek", akkor világosan látható e "történelmi hivatás" "kulturszervezési" iránya. A hogy a belső "kulturszervezés" tarka álmélységekből szőtt palást, mely a Gömbös és társainak reakciós diktaturáját takargatja, ugy a "mélymagyar" irodalom "főlénye" és "hivatottsága" is csak arra való, hogy a Horthy-rendszer reakciós imperializmusának tetszetős ideológiát adjon (mellékes itt, hogy Németh László tudatában van-e annak, mi elméletének objektív hordereje, mik objektív következményei).